

ΗΛΙΑΣ Ε. ΜΠΙΤΣΑΝΗΣ

*Καλαριάτα,
η πόλη με τα κηπάρια*

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2026

ΗΛΙΑΣ Ε. ΜΠΙΤΣΑΝΗΣ

**Καλαμάτα
η πόλη με
τα κηπάρια**

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2026

ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ Η ΠΡΩΤΗ «ΑΝΑΠΛΑΣΗ» ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ

Ο δημόσιος χώρος, η διαμόρφωση και η χρήση του χαρακτηρίζουν εποχές, χρήσεις και αντιλήψεις. Στοιχεία άλλοτε σταθερά και άλλοτε μεταβαλλόμενα συγκεντρώνουν το δημόσιο ενδιαφέρον. Τα τελευταία χρόνια οι «αναπλάσεις» στο δημόσιο απορροφούν μεγάλη ποσά αλλά τις περισσότερες φορές με προβληματικό αποτέλεσμα. Οι λόγοι πολλοί και διαφορετικοί και απασχολούν κατά περίπτωση την επικαιρότητα.

Πολλές φορές γίνεται η σύγκριση με το παρελθόν από εκείνους που έχουν μνήμες παλαιότερων παρεμβάσεων, μέσω της οποίας επικρίνονται οι προχειρότητες της σημερινής εποχής και η απουσία μιας «κεντρικής ιδέας» για τη χρήση του δημόσιου χώρου.

Με το βιβλίο αυτό επιχειρείται μια επιστροφή στο παρελθόν και σε μια εποχή που καλύπτει ουσιαστικά τρεις δεκαετίες, στη διάρκεια της οποίας σταδιακά διαμορφώθηκε μια ενιαία «κηποτεχνική» εικόνα στην πόλη η οποία ακολουθούσε τη γαλλική σχολή της εντυπωσιακής αυστηρότητας και της ακρίβειας με τα κηπάρια στους ελεύθερους χώρους και μπορντούρες στους δρόμους.

Δεν είναι ούτε η νοσταλγία, ούτε η διάθεση συγκρίσεων αλλά η ανάγκη να καταγραφεί η ιστορία αυτών των παρεμβάσεων που αποτελούν μέρος εκείνου που χαρακτηρίζουμε «συλλογική μνήμη» της πόλης.

Το αστικό πράσινο μπήκε από νωρίς στη

συζήτηση, αναφέρεται ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου ως ο εμπνευστής της πρώτης δενδροφύτευσης στο Φρούριο (Κάστρο) όταν υπηρέτουσε ως Νομάρχης Μεσσηνίας γύρω στο 1914, η οποία όμως έγινε σε μεγάλη έκταση το 1925 επί δημαρχίας Σάλμα.

Μικρή σε έκταση γύρω από την ιστορική πόλη η νεότερη την εποχή εκείνη, δεν διέθετε τους χώρους για τη δημιουργία μεγαλύτερων πλατειών μέχρι το μεσοπόλεμο. Από εκεί και ύστερα σταδιακά άρχισε να συνειδητοποιείται η ανάγκη, εξελίχθηκε μια περιπέτεια για τη δημιουργία της κεντρικής πλατείας και σχεδόν ταυτόχρονα ξεκίνησαν εκτεταμένες διαμορφώσεις των χώρων.

Τρία χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον:

- Η δημιουργία των κηπαρίων με τον τρόπο που προαναφέρθηκε, σταδιακά και σε ολόκληρο τον άξονα από την Υπαπαντή μέχρι το λιμάνι, αλλά και τους ελεύθερους χώρους εκατέρωθεν αυτού του άξονα.

- Η εμφάνιση στα μέσα της δεκαετίας 1950-1960 του δενδροειδούς ιβίσκου στα πεζοδρόμια επίσης εκατέρωθεν αυτού του άξονα, αλλά και σε κάθετους δρόμους που έγινε «σήμα κατατεθέν για την πόλη.

- Η επαναλαμβανόμενη κατά καιρούς προσπάθεια για να μετατραπεί σε πάρκο ο χώρος στον οποίο τελικά δημιουργήθηκε το πάρκο σιδηροδρόμων, η οποία ξεκίνησε το 1937.

Στο ανά χείρας βιβλίο γίνεται μια ιστορική αναδρομή για να τοποθετηθούν με χρονολογική σειρά τα κομμάτια της μεγάλης εικόνας στη θέση τους. Κομμάτια που απαθανατίζονται με βάση το φωτογραφικό υλικό που διασώζει ολόκληρα τα κηπάρια, θραύσματα από αυτά ή και λείψανα εκείνης της εποχής. Δεν υπάρχουν πάντα φωτογραφίες, οι περισσότερες είχαν ληφθεί για καρτ ποστάλ εποχής και από λίγους επισκέπτες, δυστυχώς τα «σεντούκια» δεν ανοίγουν εύκολα ενώ πολλά «πειστήρια» έχουν καταστραφεί ως άχρηστα σε εποχές που δεν δίναμε σημασία.

Μετά τις φωτογραφίες ακολουθεί ένα κείμενο για τους δημιουργούς αυτών των παρεμβάσεων γιατί πίσω από κάθε «έργο» υπάρχουν και ένας ή περισσότεροι άνθρωποι.

Και αμέσως μετά ένα κείμενο – γέφυρα γραμμένο από τον Γιάννη Λιοντήρη, πρώην διευθυντή Γεωτεχνικών Υπηρεσιών του Δήμου Καλαματας. Σε «πρώτο πρόσωπο» πιάνει το νήμα από την εποχή που η πόλη είναι σε μετάβαση, αναφέρεται στη γνωριμία του με τον σημαντική κηποτέχνη του Δήμου Κώστα

Ορφανό και δίνει μια εικόνα για το έργο που είχε επιτελέσει, τον τρόπο που εργαζόταν, διαμόρφωνε και ανέπτυσε τα κηπάρια. Και συνεχίζει μέχρι το σήμερα και τις αλλαγές που έχουν συμβεί.

*Οι φωτογραφίες προέρχονται από τα λευκώματα των ΓΑΚ Μεσσηνίας («Καλαμάτα 1830-1940 – Οδοιπορικό σε δρόμους και πλατείες της πόλης» / «Η Καλαμάτα μέσα από το φακό του Χρήστου Αλειφέρη 1937-1974» / «Ήταν μια φορά το Νησί – ένα φωτογραφικό ταξίδι 1910-1974»). Το αρχείο ΕΛΙΑ (Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο). Το αρχείο Γεωργίου Μπακούρου, προσφορά της Λίζας Κουτσάπλη. Και το δίκτυο από όπου αντλήθηκαν οι φωτογραφίες άλλων περιοχών. Η αεροφωτογραφία του Αγιάννη είναι από το αρχείο Αλέξανδρου Μπουρίκα, προσφορά του π. δημάρχου Καλαμάτας Γιώργου Κουτσούλη.

**Θερμές ευχαριστίες σε όλους τους φίλους που έσπευσαν να αναζητήσουν πληροφορίες και τεκμήρια έτσι ώστε η παρουσίαση να είναι κατά το δυνατόν πληρέστερη.

ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΗΠΟΤΕΧΝΙΑΣ

Στα τέλη του 19ου αιώνα όταν γίνονται οι πρώτες απόπειρες οργάνωσης του δημόσιου χώρου, πραγματοποιούνται παρεμβάσεις που ακολουθούν τα πρότυπα της γαλλικής σχολής κηποτεχνίας.

Αυτή η σχολή «υιοθετείται» καθώς αντανακλά τη λογική της τάξης και της κυριαρχίας του ανθρώπου πάνω στη φύση. Χαρακτηρίζεται από την αυστηρή γεωμετρία και τη συμμετρία, οι κήποι σχεδιάζονται με ακρίβεια, ορίζονται στις πλευρές τους από ευθείες γραμμές και εσωτερικά παρουσιάζουν μια συμμετρία των τμημάτων στα οποία χωρίζονται. Οι θάμνοι και οι μπορντούρες διαμορφώνονται σε γεωμετρικά σχήματα, οριοθετούν αυστηρά τα εσωτερικά παρτέρια, τα οποία γεμίζουν με χαμηλά θαμνώδη φυτά και λουλούδια περίτεχνα τοποθετημένα. Χρησιμοποιούνται κεντρικοί άξονες στους μεγαλύτερους κήπους, η βλάστηση είναι ελεγχόμενη από τον άνθρωπο καθώς λουλούδια, θάμνοι και φράχτες υφίστανται σχολαστικό

κλάδεμα. Το υδάτινο στοιχείο δίνει το παρόν με συντριβάνια και λίμνες που ακολουθούν και τονίζουν τη γεωμετρική διάταξη του χώρου. Πολλές φορές υπάρχουν και αγάλματα που έρχονται να τονίσουν τη γεωμετρική διάταξη αναλόγως τοποθετημένα.

Η «αυστηρότητα» αυτή του δημόσιου χώρου συνδυάζεται με τα χαρακτηριστικά του νεοκλασικισμού στο δομημένο χώρο, στα οποία κυριαρχούν η γεωμετρία, η συμμετρία, η απλότητα των γραμμών σε συνδυασμό με περίτεχνα στοιχεία στις όψεις και τα εξωτερικά στοιχεία των κτιρίων.

Οργάνωση και έλεγχος στη θέση του ελεύθερου και άναρχου, είναι η φράση που θα μπορούσε να αποτυπώσει τα βασικά χαρακτηριστικά της γαλλικής σχολής κηποτεχνίας.

Κλασικό και εμβληματικό δείγμα της σχολής είναι ο κήπος των Βερσαλλιών που δημιουργήθηκε το 17ο αιώνα από τον Αντρε Λε Νοτρ για τον Λουδοβίκο ΙΔ΄ (φωτο 1, 2)

Η «ΜΕΤΑΦΟΡΑ» ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τα πρώτα δείγματα της γαλλικής σχολής κηποτεχνίας έχουμε από την εποχή που μεταφέρεται στην Αθήνα η πρωτεύουσα της χώρας, τη δεκαετία του 1830. Τότε σχεδιάζεται η πλατεία Μουσών (Συντάγματος σήμερα) από τους αρχιτέκτονες Σταμάτη Κλεάνθη και Εντουαρντ Σάουμπερτ και αργότερα το σχέδιο τροποποιείται από τον Βαυαρό αρχιτέκτονα Λεον Φον Κλέτσε, ως ένας χώρος με κήπους μπροστά από τα Ανάκτορα (Βουλή σήμερα). Η μορφή που πήρε στην πορεία αποτυπώνεται στη σχετική καρτ ποστάλ (φωτο 3). Σταδιακά αρχίζουν να διαμορφώνονται με αυτόν τον

τρόπο και οι πλατείες μακριά από την Αθήνα. Ενδεικτικά η Πλατεία στα Ψηλά Αλώνια της Πάτρας στις αρχές του 20ου αιώνα (φωτο 4). Το κηπάριο της Αγίας Σοφίας στην Θεσσαλονίκη που διαμορφώθηκε αμέσως τη μεγάλη πυρκαγιά του 1917. Αργότερα και κυρίως τη δεκαετία του 1930 δημιουργούνται πλατείες με αυτά τα χαρακτηριστικά σε επαρχιακές πόλεις όπως η Κόρινθος (φωτο 5) και η Καβάλα (φωτο 6). Μια τάση που συνεχίστηκε και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια όπως η πλατεία Δαβάκη στην Καλλιθέα (φωτο 7) αλλά και σε μικρότερες πόλεις όπως η Μεσσήνη (φωτο 8).

ΣΤΗΝ ΚΑΛΑΜΑΤΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1930-1940

Στην Καλαμάτα τα κηπάρια έρχονται με μια ορισμένη καθυστέρηση και αποτελούν την τελευταία πράξη στον αστικό μετασχηματισμό της πόλης. Βασική – αν και όχι μοναδική – αιτία αυτής της καθυστέρησης είναι η απουσία πλατείας. Για την ακρίβεια η διαμάχη για την ιδιοκτησία ενός κρίσιμου τμήματος της (τότε) πλατείας Τζανή, στη βόρεια πλευρά της με το διαφιλονικούμενο να έχει έκταση 7 στρεμμάτων. Η διαμάχη άρχισε το 1924 όταν και αποτυπώθηκε με πολύ χαρακτηριστικό τρόπο η κατάσταση που είχε δημιουργηθεί: «Η πλατεία Τζανή εντός ολίγου εξαφανίζεται. Δια δικαστικής αποφάσεως ανεγνωρίσθησαν δικαιώματα κυριότητας επ’ αυτής εις διαφόρους συμπολίτας και ανοίγονται σύντομα χάνδακες και φυτεύονται φραγκοσυκιές δια τον εξωραϊσμόν της. Ούτω η αισθητική ικανοποιείται πληρέστατα η δε δοσίλογος τότε δημοτική αρχή μένει με την περγαμηνήν ότι με τα πείσματα και την μη διάθεσιν ολίγων χιλιάδων δραχμών κατέστρεψεν σήμερον ένα εκ των πνευμόνων της πόλεως. Ο εκ των δημοτικών συμβούλων της εποχής εκείνης κ. Π. Σταματελάκης, αντιλαμβανόμενος τον κίνδυνον εγκαίρως υπέδειξε την απαλλοτριώσιν των γηπέδων για να μη καταστραφή η πλατεία. Αλλ’ ουδείς τον ήκουσεν. Η μοιρολατρία δεν εγνώριζεν όρια. Τώρα όλοι εν καταπλήξει πληροφορούνται το γεγονός και διερωτώνται εάν Δήμος και παρόδιοι θα αφήσουν να καταστραφή η πλατεία ή θα αποφασίσουν την εξαγορά των γηπέδων» («Θάρρος» 14/6/1924).

Δικαστικά η υπόθεση έκλεισε το 1930 μετά από αλληπάλληλες προσφυγές και με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου για αποζημίωση των κληρονόμων Γρ. Λογοθέτη μετά την τελική δικαστική απόφαση: «Το ψήφισμα του δημοτικού συμβουλίου δια του οποίου ρυθμίζεται το ζήτημα της αποζημίωσης των κληρονόμων Γρηγ. Λογοθέτου δια την αγοράν του παρά την

πλατείαν Τζανή οικοπέδου των όπου ο Αθηναϊκός κινηματογράφος, υπεβλήθη εις την Νομαρχίαν προς έγκρισιν. Δια του εν λόγω ψηφίσματος εις την κανονιζομένην αποζημίωσιν λαμβάνουν μέρος και οι παρόδιοι δια ποσόν 250.000 του υπολοίπου της αποζημίωσης αναληφθέντος παρά Δήμου κατά δόσεις κανονιζόμενας εν τω ψηφίσματι» («Θάρρος» 9/10/1930).

Όμως τα συμβόλαια υπογράφηκαν το 1937 και έτσι άνοιξε ο δρόμος για επεμβάσεις στην πλατεία: «Χθες το απόγευμα υπεγράφησαν υπό του Δημάρχου κ. Χρ. Κουμάντου και των Αφων Λογοθέτη τα συμβόλαια δια την απαλλοτριώσιν της πλατείας Τζανή. Κατόπιν τούτου εντός των ημερών θα γίνη η έναρξις των σχετικών έργων δια τον εξωραϊσμόν της πλατείας ταύτης» («Θάρρος» 24/1/1937).

ΚΗΠΑΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΤΑΘΜΟΥ

Τη δεκαετία του 1930 η πόλη είχε αρχίσει να μετακινείται προς τα νότια, κατά μήκος της Αριστομένους υπήρχαν πλέον οικοδομές και γύρω από την πλατεία λειτουργούσαν κινηματογράφοι και κέντρα διασκέδασης. Η πλατεία αποτελούσε «ενδιάμεσο» σταθμό για όσους έφθαναν στην πόλη με το τρένο και μετακινούνται προς την «καρδιά» της, το σημερινό «ιστορικό κέντρο» που αποτελούσε το εμπορικό κέντρο της πόλης με την συνύπαρξη καταστημάτων, αποθηκών, εργαστηρίων και εμπορικών γραφείων

Ιδιαίτερη δραστηριότητα αναπτυσσόταν στην περιοχή του Σιδηροδρομικού Σταθμού που αποτελούσε την είσοδο της πόλης, καθώς από τα πρώτα χρόνια του μεσοπολέμου κατασκευάστηκαν τα ξενοδοχεία «Μεγάλη Βρετανία» και «Λευκός Οίκος» ενώ είχε αρχίσει να αποτελεί σημείο αναφοράς για την «κοσμική ζωή της πόλης» ο άξονας από το σταθμό μέχρι την πλατεία. Και αφού η πλατεία ήταν σε εκκρεμό-

τητα ιδιοκτησιακά, η κατασκευή κηπαρίων στην πόλη ξεκίνησε από την πλατεία Σιδηροδρομικού Σταθμού. Δημιουργήθηκαν το 1936 καθώς με την αυγή του επόμενου χρόνου προκηρύσσεται από το Δήμο Καλαμάτας το έργο «κατασκευή κρασπέδων εκ μπετόν και επίστρωσις των πεζοδρομίων των κηπαρίων προ του Σιδηροδρομικού Σταθμού [και] κατασκευή μικρού κιγκλιδώματος εκ σιδήρου εις τα ως άνω κηπάρια» («Θάρρος» 15/1/1937). Ήταν δύο μικρά κηπάρια ανατολικά και δυτικά του οδικού άξονα που ξεκινούσε από το σταθμό και έχει απαθανάτσει ο φωτογραφικός φακός σε διάφορες χρονικές στιγμές και από διαφορετικές γωνίες (φωτο 9, 10, 11).

ΠΑΡΚΟ ΣΤΙΣ ΓΡΑΜΜΕΣ

Καθώς «απελευθερώθηκε» η πλατεία, μετά από 15 ημέρες εμφανίζονται τα πρώτα αισιόδοξα μηνύματα για τη διαμόρφωσή της: «Λέγεται ότι εντός ολίγου η Καλαμάτα θα αποκτήσει, εκτός των πρασιών και κηπάρια εφάμιλλα της πρωτεύουσας. Είθε γένοιτο» («Θάρρος» 9/2/1937).

Την ίδια περίοδο είχαν αρχίσει οι συζητήσεις για την κατασκευή πάρκου στη θέση αυτού που βρίσκεται σήμερα το Πάρκο Σιδηροδρόμων με την αξιοποίηση του χώρου ανάμεσα στην Αριστομένους και την (σημερινή) Ψαρών (ανατολικός κλάδος). Από την έκταση εξαιρούνταν ο χώρος που προοριζόταν για αποθήκες, κάτι που συνάντησε ο Δήμος Καλαμάτας τη δεκαετία του 1980 όταν χρειάστηκε να παραχωρηθεί έκταση την οποία είχε αγοράσει η Αγροτική Τράπεζα για να κατασκευάσει αποθήκες. Τα σχέδια εκείνης της εποχής δεν υλοποιήθηκαν, έμεινε όμως η ιδέα που επανήλθε γύρω στο 1970 με τη «μελέτη Αραβαντινού» και το πάρκο κατασκευάστηκε διευρυμένο στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Στην είδηση υπάρχει μια ακόμη ενδιαφέρουσα πληροφορία, ότι η «υπηρεσία σχεδίου πόλεων» του αρμόδιου υπουργείου ανέλαβε να εκπονήσει σχέδιο για τη δημιουργία πάρκου «όπισθεν των αποθηκών του Τελωνείου»: «Δια το πάρκον όπερ εμελετήθη

να γίνη εις τον μεταξύ της οδού Αριστομένους και Σιδηροδρομικής γραμμής χώρον έναντι του εργοστασίου Οινοπνευματοποιίας κατόπιν νεωτέρων εγγράφων του υπουργείου Συγκοινωνίας θα περιορισθή εις ωρισμένην έκτασιν και χώρον 25 X 75 περίπου μέτρων εφ' όσον μελετάται η χρησιμοποίησις μέρους τούτου δια την ανέγερσιν αποθηκών εμπορίου και τοποθέτησεως γραμμών. Την επεξεργασίαν του πάρκου τούτου ανέλαβε και εξεπόνησεν ήδη η υπηρεσία σχεδίου πόλεων εν Αθήναις. Η αυτή υπηρεσία προσεχώς θα αποστείλει σχέδιον διαμορφώσεως εις πάρκον χώρου Λιμενικής επιτροπής κειμένου όπισθεν των αποθηκών του Τελωνείου» («Θάρρος» 6/3/1937).

ΕΞΩΡΑΪΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ

Οι εξελίξεις έτρεξαν γρήγορα μετά την υπογραφή συμφωνίας για την απαλλοτρίωση και το δημοτικό συμβούλιο συνεδρίασε στις 9 Μαρτίου 1937 «δια τον εξωραϊσμόν της πλατείας Τζανή» («Θάρρος» 7/3/1937)

Και οι εργασίες (φωτο 12) ξεκίνησαν τρεις μήνες αργότερα και η υποδοχή έχει πικρόχολα σχόλια: «Επιτέλους άρχισαν αι εργασίαι δια τον εξωραϊσμόν της πλατείας Τζανή. Επ' ευκαιρία δεν θα ήτο άσκοπον να ευχθώμε να τελειώσει μια ώρα γρηγορότερα γιατί υπάρχει φόβος να σταματήσουν οι εργασίες όπως γίνεται συνήθως στην Καλαμάτα, από καμιά νέα... θεόπνευστον έμπνευσιν της Δημοτικής μας Αρχής» («Μεσσηνία» 5/6/1937).

Από την άλλη πλευρά όμως εκδηλώνεται και ενθουσιασμός με την περιγραφή των όσων προβλέπονται με την επέμβαση: «Με γοργότητα αληθώς ασυνήθη ήρχισαν και συνεχίζονται αι εργασίαι διά τον εξωραϊσμόν της πλατείας Τζανή. Από διημέρου ήρχισεν η πυρετώδης προπαρασκευή διά την εκκαθάρισιν του χώρου. Εργάται κόπτουν τα υπάρχοντα εις τον χώρον εκείνον δένδρα και άλλοι εργάται ασχολούνται με την εκκαθάρισιν και ισοπέδωσιν της πλατείας. Ήδη ο χώρος εκείνος έχει απαλλαγεί από την σκυθρωπήν εμφάνισιν και η πλατεία εντός ολίγου θα έχει λάβει την οριστικήν της δια-

μόρφωσιν. Κατά τους ειδικούς εις τον χώρο εκείνον, ο οποίος μέχρι τούδε απετέλει αληθή ασχήμιαν και παρίστανε την καρδίαν της πόλεως ως πάσχουσαν από... ατροφίαν, θα γίνουν σημαντικά πράγματα. Θα γίνη δηλαδή ό,τι χρειάζεται διά να αλλάξη εντελώς όψιν το σημείον εκείνον της πόλεως, που αποτελεί πράγματι μίαν από τας σπουδαιότερας προσόψεις της. Θα γίνη εν πρώτοις διαρρυθμισ εις τμήματα, εις έκαστον των οποίων θα γίνη και ξεχωριστή καλλιέργεια και φύτευσις της αναλόγου κλωρίδος. Φυτά, άνθη και πρασιαί εις τους ελκυστικώτερους συνδυασμούς, η οποία δεν θα είναι πλέον πλατεία, αλλά ένας χαριτωμένος δημοτικός κήπος. Αληθινός πνεύμων θα είναι διά τας Καλάμας η μέλλουσα πλατεία Τζανή. Και γίνεται πυρετώδης η εργασία διά την συντομωτέραν τελειώσιν του. Ο Δήμαρχος κ. Κουμάντος προσθέτει εις το ενεργητικόν του μίαν ακόμη θετικήν υπηρεσίαν υπέρ της πόλεως. Υπηρεσίαν η οποία θα είναι σωστόν ποίημα και θα ομιλή ευγλύττως περί του Δημάρχου που το συνέγραψεν. Οι κάτοικοι της πόλεως θα δύνανται μετά πάροδον ολίγων μηνών να παίρνουν μέχρις εκεί τον περίπατόν των. Το βλέμμα των θα αναπαύεται επάνω εις τους ωραιότερους συνδυασμούς της κλωρίδας που θα καλύπτει το σημερινόν “αίσχος” και η όσφρησις των θα συλλαμβάνει τα ελκυστικώτερα αρώματα που αναδίδονται από τας πλουσίας φυτείαςτων ποικίλων ανθέων, αντί των σημερινών υπόπτων οσμών, που εκπορεύονται από τους γύρω εκεί μανδροτοίχους. Ισως δε ο πολίτης που θα επισκεφθή αύριον την... τέως πλατείαν Τζανή να έχη την ευχαρίστησιν να καμαρώνη μέσα εις το άνθινον περίγραμμά της και τον ανδριάντα ενός Μεσσηνίου ήρωος ή ενός Μεσσηνίου ποιητού που θα έχη εγερθή εις τον ποιητικόν εκείνον χώρον εις ένδειξιν ευγνωμοσύνης» («Σημεία» 5/6/1937).

Όπως η πρόβλεψη να υπάρχει δρόμος στη βόρεια πλευρά της πλατείας (η Κροντήρη σήμερα) προκαλεί αντιδράσεις, ενώ ζητείται και ο περιορισμός της κίνησης οχημάτων στην Αριστομένους ως «πρόδρομος» της σημερινής

πεζοδρόμησης: «Μας επληροφόρησαν ότι το σχέδιον της διαρρυθμιζομένης ήδη πλατείας Τζανή, προβλέπει συν τοις άλλοις και την διάνοιξιν οδού κατά μήκος της βόρειας πλευράς προς διέλευσιν των τροχοφόρων. Δεν γνωρίζομεν αν όντως το σχέδιον προβλέπει την μονοποίησιν μιάς τοιαύτης οδού. Αλλα νομίζομεν ότι η οδός αύτη, αστόχως προεβλήθη, ως μηδέν μέλλουσα να εξυπηρετήση. Μάλλον δε επιβλαβής θα αποβεί η διάβασις εκείθεν τροχοφόρων εις το παραπλεύρωσ κηπάριον δια του κονιορτού που θα εγείρεται, παρά ωφέλιμος. Συνεπώς δεν φρονούμεν ότι πρέπει να καταστή πραγματικότης μια όχι ορθή πρόβλεψις του σχεδίου. Τοσοούτο μάλλον καθόσον προοπτική των ορθώς σκεπτομένων είναι το ότι πρέπει να απαγορευθή η διέλευσις τροχοφόρων – πλην των μικρών αυτοκινήτων – και εξ αυτής ακόμη της οδού Αριστομένους. Εφ’ όσον τοιαύτη οδός δεν υφίστατο και εν όσω κακώς έκείτο η πλατεία Τζανή, δεν βλέπομεν διατί πρέπει να δημιουργηθή τώρα που ο χώρος θα λάβη μορφήν πολιτισμένην και ήρεμον» («Σημεία» 6/6/1937).

Τα κηπάρια μπροστά από το Σιδηροδρομικό Σταθμό είχαν κατασκευαστεί πλέον όταν άρχισαν τα έργα της πλατείας, και η κριτική στράφηκε στην... περιποίησή τους από τους εργάτες με επικριτικά σχόλια: «Προ ημερών καθόμουνα σ’ ένα καφενείο του σιδηροδρομικού σταθμού και απελάμβανα τα ωραία κηπάρια που επιτέλους φκιάστηκαν εκεί.

Ξαφνικά βλέπω να καταφθάνει ένα άνθρωπος φορτωμένος με τενεκέδες και ποτιστήρια και χάρηκα για λογαριασμό των λουλουδιών που θ’ απελάμβανον σε λίγο τη δροσούλα του ποτίσματος μέσα στο λιοπύρι που τα καίει. Που να φανταστώ όμως πως, αν είχαν πόδια και φωνή τα φουκαριάρικα αυτά λουλούδια, θα ετρέποντο σε φυγή ξεφωνίζοντας απελπισμένα: “Φύγετε!! Ερχεται ο δήμιος!!”. Σας φαίνεται παράξενο; ΚΙ’ όμς έτσι είναι. Και να γιατί.

Ο φορτωμένος τους τενεκέδες και τα ποτιστήρια άνθρωπος έφθασε με ύφος εφτά τουλάχιστον αρχιστρατήγων, αράδιασε τους τενε-

κέδες κλπ. τους οποίους εγέμιζε ο νεροπωλητής, τους έπαιρνε στα χέρια του και – από δω και πέρα αρχίζει η τραγωδία – τους πέταγε κυριολεκτικά απάνω στα τρυφερά φυτώρια και λουλούδια με όλο το βάρος των 15 οκάδων, αρχικά όρθιους. Μετά, σαν να μην έφθανε αυτό, τους έσπρωχνε από τα χείλη και τους έριχνε πλαγιαστά, για να χυθεί το νερό.

Φαντάζεσθε τώρα, κύριε Διευθυντά, τι καταστροφή γινότανε στα τρυφερά βλασταράκια. Αφ' ενός σπάζανε από το βάρος του γεμάτου τενεκέ και αφ' ετέρου η γωνία του τελευταίου αυτού τα θέριζε ως λαιμπτώμος.

Περίλυπος για τα χάλια αυτά ξεκίνησα να φύγω ανεβαίνοντας προς τη Λαϊκή Σχολή. Μόλις έφθασα μπροστά στο “Τριανόν” είδα και εκεί την κατάντια της χλόης. Και έβγαλα το συμπέρασμα: Οσο και αν προσπαθούν χέρια δημιουργά να φτιάσουν κάτι για την εμφάνιση της πόλης μας, η ταλαίπωρη η Καλαμάτα δεν θα μπορέσει να το διατηρήσει εξ αιτίας της παρορμιώδους μοιρολατρίας των Καλαματιανων που ενίοτε καταντά ασυνειδησία!» («Σημεία» 24/6/1937).

Ο Δήμαρχος Χρ. Κουμάντος επιθεωρεί τα έργα λίγο πριν τελειώσουν: «Ο Δήμαρχος Χρ. Κουμάντος επανελθών εξ Αθηνών επεσκέφθη χθες τα εξωραϊστικά έργα της πλατείας Τζανή τα οποία εκτελούνται υπό την επίβλεψη του κ. Νομομηχανικού, αποκομίσας τας αρίστας των αντυπώσεων. Πράγματι τα εκτελούμενα έργα εις την εν λόγω πλατείαν επισύρουν την γενικήν αναγνώρισιν, πάντε δε ανεξαιρέτως οι συμπολίται εκφράζονται μεθ' ικανοποιήσεως τόσοσ δια τον κ. Δήμαρχον, ο οποίος προσφέρει ούτω ένα σημαντικόν έργον πολιτισμού εις την πόλιν μας, όσον και δια τον κ. Νομομηχανικόν εις την πλήρη επιστημονικήν κατάρτισιν και την επισταμένην επίβλεψην του οποίου οφείλεται ο από πάσης απόψεως θαυμάσιος εξωραϊσμός της πλατείας Τζανή» («Θάρρος» 24/7/1937).

Λίγες ημέρες αργότερα αναγγέλεται ότι επίκειται η ολοκλήρωση κατασκευής των κηπαρίων και στους συντελεστές του έργου αντικαθί-

σταται ο... νομομηχανικός από τον μηχανικό του δήμου: «Εντός ολίγων ημερών τελειώνουν αι εργασίαι του εξωραϊσμού της πλατείας Τζαννή και ούτω η πόλις αποκτά χάρος εις το φιλόπολι ενδιαφέρον του κ. Δημάρχου και την ευσυνείδητον εργασίαν του μηχανικού του Δήμου κ. Αγαγιώτη, υπό την επίβλεψην του οποίου συντελείται ο εξωραϊσμός, ένα μικρό μεν, αλλ' απολύτως σύγχρονον έργον πολιτισμού. Δικαίως, λοιπόν, οι συμπολίται εκφράζονται μετ' ενθουσιασμού δια την τόσοσ ικανοποιητικώς εκδηλουμένην υπέρ της πόλεως Δημοτικήν μέριμναν» («Θάρρος» 27/7/1937).

Και κάπως έτσι ολοκληρώθηκε η κατασκευή του έργου των κηπαρίων της πλατείας, τα οποία απαθανατίζονται σε σειρά φωτογραφιών και σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Οι προτομές Αναγνωσταρά και Παπαφλέσσα τοποθετήθηκαν λίγα χρόνια αργότερα, σε τελετή που έγινε στις 25 Μαρτίου 1940 (φωτο 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21).

Και καθώς ολοκληρώθηκε το έργο διαμόρφωσης των κηπαρίων, έπεσε η ιδέα να μετακινηθεί η πιάτσα των «αγοραίων αυτοκινήτων» (ταξί) από την Αθηναϊκή Τράπεζα (σημερινή Εθνική) που βρισκόταν, στην απέναντι πλευρά μπροστά από τον κινηματογράφο «Εσπερο», κάτι που έγινε τελικά όπως φαίνεται από τη σειρά των φωτογραφιών και τη συσχέτιση ανάμεσα σε αυτή της έναρξης των έργων και της ολοκλήρωσης.

«Ενας αναγνώστης μας δι' επιστολής του ρίπτει την ιδέαν όπως η παρά την Αθηναϊκήν Τράπεζαν “πιάτσα” των αγοραίων αυτοκινήτων μεταφερθεί από της οδού Αριστομένους εις την δυτικήν πλευράν των κηπαρίων της πλατείας Τζαννή και προ του θερινού κινηματοθεάτρου του “Εσπερου”. Την μεταβολήν ταύτην ο αναγνώστης μας θεωρεί απολύτως αναγκαίαν διαότι τα αυτοκίνητα σταθμεύοντα εις ό σημείον σταθμεύουν σήμερον παρακωλύουν και την κίνησιν των περιπατητών κατά τας βραδυνάς ώρας και την ωραίαν θέαν της πλατείας καταστρέφουν. Την άποψιν αυτήν ευρίσκομεν αρκετά συζητήσιμον» («Θάρρος» 31/8/1937).

ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ

Το Σεπτέμβριο του 1937 η δικτατορία Μεταξά απομάκρυνε από τη θέση του Δημάρχου Χρήστο Κουμάντο αλλά το πρόγραμμα πρασίνου συνεχίστηκε: «Ενεκρίθη κονδύλιο 60 χιλιάδων δραχμών το οποίον θα διατεθή δια την δενδροφύτευσιν της πλατείας Τζανή και την συντήρησιν γενικώς και ανάπτυξιν του πρασίνου εν τη πόλει μας» («Θάρρος» 9/10/1937).

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να δούμε πως ήταν τότε διαμορφωμένη η σημερινή κεντρική πλατεία: Χωριζόταν σε 3 τμήματα καθώς η Σιδηροδρομικού Σταθμού συνέχιζε ευθεία και ενωνόταν με την Αριστομένους στο ύψος της Λαϊκής Σχολής (Πνευματικό Κέντρο σήμερα), ενώ ένας κλάδος έστριβε βόρεια παράλληλα προς την Αριστομένους. Με την Αριστομένους ενωνόταν κάθετα και η Γιατράκου. Έτσι η πλατεία ήταν χωρισμένη σε τρία τμήματα: Το βόρειο όπου ήδη είχαν κατασκευαστεί τα κηπάρια. Ένα μεσαίο σε σχήμα τριγώνου που βρισκόταν ανάμεσα στη Σιδηροδρομικού Σταθμού και την Γιατράκου. Και το νότιο που ήταν μόνο κατά ένα μικρό μέρος διαμορφωμένο και έφτανε μέχρι τη (σημερινή) Φραντζή.

Έτσι μπήκε σε εφαρμογή το σχέδιο επέκτασης των επεμβάσεων και στο υπόλοιπο τμήμα. Στο οποίο θα κοβόταν τα δέντρα (ένα μικρό άλσος) που είχε δημιουργηθεί στη βόρεια πλευρά μπροστά από το ξενοδοχείο «Ακταίον» (αργότερα στην πολυκατοικία που κτίστηκε στη θέση του λειτούργησε το ιστορικό ζαχαροπλαστείο «Γαλάξια»), στη «μύτη» που υπήρχε στο σημείο που συναντιόταν η Σιδηροδρομικού Σταθμού με την Αριστομένους (φωτο 22, 23, 24): «Καθ'ά πληροφορούμεθα η Διοικούσα τον Δήμον Επιτροπή εν τη μερίμνη της όπως αναδημιουργήσῃ την πόλιν απεφάσισεν όπως μετατραπεί το τμήμα εκείνο του άλσους από του "Ακταίου" μέχρι της οικίας Παναγοπούλου εις πλατείαν, αποκοπτομένων των εκεί δενδρυλίων. Εις την πλατείαν αυτήν θα κατασκευασθούν

δύο συντριβάνια και εξέδρα δια την Φιλαρμονικὴν. Επίσης θα μετασκευασθῶν τα πεζοδρόμια της οδοῦ Αριστομένους ἐναντι της δημιουργηθησομένης ἐκεῖ νέας πλατείας» («Σημαία» 28/4/1938).

Και στο σχετικό σχόλιο προστίθεται ότι η παρέμβαση θα περιλάβει και το χώρο μπροστά από το «Τριανόν»: «Λαμπρά η πρωτοβουλία του Δήμου Καλαμών όπως προεκτείνῃ την πλατείαν Γεωργίου του Β' (πρώην Τζανή) προς νότον μέχρι της οικίας Παναγοπούλου, μεταρρυθμίζων και εξωραϊζων όλον τον προ του ξενοδοχείου "Ακταίον και του κέντρου "Τριανόν" χώρον. Θα σχηματισθῶν ἐκεῖ κηπάρια με ἄνθη και ἄλλα εξωραϊστικά ἔργα, θα επιτελεσθῶν εις τρόπον ὥστε ἕνα ἀπὸ τα κεντρικώτερα σημεία της πόλεως θα αποβῆ ἀληθινὴ βιτρίνα την οποία θα θαυμάζων και θα χαίρονται οι ξένοι επισκέπται των Καλαμών» («Σημαία» 28/4/1937).

Οι παρεμβάσεις προκαλούν επαινετικά σχόλια για την εμφάνιση της πλατείας: «Κατόπιν ἦλθε ο εξωραϊσμός της πλατείας του σιδηροδρομικού σταθμού και της ομωνύμου λεωφόρου, η διαρρυθμισις και η μεταβολή εις ωραίον δημοτικόν ανθοκήπιον της παλαιάς πλατείας Τζανή, η οποία ἀπετέλει ἀληθινόν αἶσχος εις την πλατείαν της πόλεως. Όλα αυτά αποτελοῦν αισθητοῦς τίτλους προόδου οι οποίοι διεκδικοῦν δικαίως την θέσιν των εις την καλήν αισθητικὴν εμφάνισιν της πόλεως.

Ἦδη βλέπομεν ευχαρίστως την προοδευτικὴν διάθεσιν και τον ζήλον των Διοικούντων τον Δήμον επεκτεινομένην και εις ἄλλα συναφῆ πεδία. Η ἀποφασισθεισα ἀναμόρφωσις του προ του κέντρου "Τριανόν" και του "Ακταίου" χώρου, και η επέκτασις της πλατείας Γεωργίου του Β' μέχρι της οικίας Παναγοπούλου, η κατασκευὴ συντριβανίων, κηπαρίων και λοιπῶν εξωραϊστικῶν ἔργων [...] μέλλουν ἀσφαλῶς προσδώσῃ εις την πόλιν μας μιαν εντελῶς νέαν ὄψιν και

να επιταχύνουν τον ρυθμόν προς μίαν ριζικήν αναδιοργάνωσιν της μορφής της πόλεως επί και το αισθητικώτερον και – ας μας επιτραπεί η έκφρασις – το μοντέρνον» («Σημεία» 29/4/1938).

Και η δημοπρασία για την παρέμβαση σε εκείνο το σημείο πραγματοποιείται: «Η δημοπρασία δια την διαρρύθμισιν της προ του “Τριανόν” και του “Ζαπέιου” μεγάλης πλατείας έγινε και πολύ προσεχώς, ως μανθάνομεν, θα αρχίση το έργον του εξωραϊσμού. Δια της περατώσεως του έργου αυτού, θα προσδοθή εις την πόλιν μας ιδιαιτέρα όψις και είναι τούτο μια θετική υπηρεσία η οποία προσφέρεται από την παρούσαν Δημοτικήν αρχήν. Επειδή όμως πρόκειται περί έργου τωσαύτης σημασίας, ελπίζομεν ότι θα καταβληθή η δέουσα προσοχή ώστε ο εξωραϊσμός και που θα γίνη να είναι αντάξιος της σπουδαιότητός του. Και η μελέτη και η εκτέλεσις οφείλουν να λάβουν υπ’ όψιν των τας συγχρόνους απαιτήσεις των συναφών προσπαθειών, ώστε ό, τι θα γίνη να είναι άρτιον και να αποφευχθή η τυχόν επανάληψις σφαλμάτων του παρελθόντος» («Σημεία» 30/7/1938).

Με την παρέμβαση αυτή αλλάζει η μορφή της πλατείας και παίρνει αυτή που εμφανίζεται σε καρτ ποστάλ των νεότερων χρόνων (φωτο 25, 26): Δημιουργήθηκε άλλος ένας μικρός αλλά ευρύς δρόμος κάθετος στην Αριστομένουσ νοτίως της Σιδηροδρομικού Σταθμού και έτσι η υπό διαμόρφωση μεγάλη πλατεία γίνεται ένα ορθογώνιο παραλληλόγραμμο. Εμεινε μια μύτη και δημιουργήθηκε ένα τρίγωνο ανάμεσα στο «Ακταίον» (μετέπειτα «Γαλάξια») και το «Τριανόν». Πάνω σε αυτή κατασκευάστηκε ένα παρκάκι. Το άλλο τρίγωνο μπροστά ακριβώς από το «Τριανόν» παρέμεινε χώρος για... τραπεζοκαθίσματα.

Τα σχόλια που ακολουθούν τη διαμόρφωση κηπαρίων στην Καλαμάτα είναι επαινετικά: «Τα κηπάρια του Δήμου παρά την πλατείαν Γεωργίου Α΄ και προ του Σιδηροδρομικού Σταθμού χάρις εις τις προσπάθειες του κηπουρού του Δήμου έχουν εξαιρετικήν εμφάνισιν. Ο κηπουρός του Δήμου αξίζει κάθε επαίνου για

τις προσπάθειές του αλλά και κάθε εκ μέρους του Δήμου ενισχύσεως δια να συμπληρώση το ωραίον έργον του» («Θάρρος» 8/10/1938).

Και από αυτά μαθαίνουμε το όνομα του κηποτέχνη που τα φροντίζει, που είναι ο Πότης Οικονομάκης: «Τα κηπάρια του Δήμου χάρις εις τας εξαιρετικές φροντίδας του ανθοκόμου του κ. Οικονομάκη παρουσιάζουν ένα εξαιρετικό θέαμα τόσον ώστε οι περιπατηταί της πλατείας Γεωργίου Α΄ να διακόπτουν τον περίπατόν τον για να τα θαυμάσουν» («Θάρρος» 5/11/1938).

Ο δημοσιογράφος βλέπει την πόλη να μεταμορφώνεται: «Πότε άλλοτε η Καλαμάτα είχε [...] την εξωραϊσμένην και ωραίαν εμφάνισιν του σιδηροδρομικού σταθμού με τα προ αυτού δύο θαυμάσια κηπάρια, την διανοιγομένην πλατείαν Βασιλέως Γεωργίου Β΄ [...]» («Θάρρος» 8/2/1939).

Και ο επισκέπτης διαπιστώνει ότι ενώνεται η παλιά πόλη με την Παραλία μέσα (και) από τις παρεμβάσεις πρασίνου: «Εν πρώτοις είδον την νέαν πόλιν η οποία έχει σχεδον ενωθεί μετά της Παραλίας. Αι δενδροστοιχίαι, τα μικρά κηπάρια εκ της άνω πόλεως προς την Παραλίαν, δίδουν μίαν εντύπωσιν εις τον επισκέπτην μεγαλουπόλεως» («Θάρρος» 29/6/1939). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι κυριολεκτικά το πράσινο «περπατάει» προς το νότο, καθώς ήδη έχουν φυτευτεί θάμνοι και δημιουργείται πρασιά και από τις δύο πλευρές της Σιδηροδρομικού Σταθμού (φωτο 27, 28). Ενώ μια μεγάλη πρασιά ξεκινάει από το παγοποιείο-ψυγείο «Ολυμπος» (σήμερα βρίσκεται εκεί το Δικαστικό Μέγαρο) και φθάνει μέχρι την Κρήτης όπως φαίνεται σε μεταγενέστερη φωτογραφία από ανθεστήρια (φωτο 29), ακολουθώντας παράλληλα από την δυτική πλευρά τη σιδηροδρομική γραμμή και τις μετατοπίσεις της (γωνία που κάνει στο σημείο που δημιουργείται ο κλάδος προσέγγισης στο σταθμό «Λιμνή».

ΠΑΡΚΟ ΛΙΜΕΝΙΚΟΥ

Εκεί, λίγο ανατολικότερα το καλοκαίρι του 1939, έχει κατασκευαστεί το Πάρκο Λιμενικού

(φωτο 30) με την εξαιρετική διαμόρφωση που σχεδιάστηκε από τις κεντρικές υπηρεσίες στην Αθήνα. Το σχετικό δημοσίευμα επιβεβαιώνεται και ο χρόνος κατασκευής των πρασιών που προαναφέρθηκαν: «Τα αισθητικά αυτά επιτεύγματα είναι τα δύο λαμπρά κηπάρια με τους ισαρίθμους φανοστάτας που ιδρύθηκαν εις την διαρρυθμισθείσαν και ασφαλτοστρωθείσαν πλατείαν του σιδηροδρομικού σταθμού, η οποία μέχρι πρότινος απετέλει την αθλιωτέραν βιτρίναν της πόλεως. Είναι ακόμη η δημιουργία πρασιών εκατέρωθεν της ωραίας λεωφόρου του σιδηροδρομικού σταθμού, η δημιουργία των θαυμάσιων δημοτικών κήπων ομού με την τοποθέτησιν φανοστατών εις το ήμισυ της εσχάτως διαρρυθμισθείσης πλατείας Γεωργίου του Β' [...] Σπουδαίον εξωραϊστικόν έργον είναι επίσης το συντελούμενον ήδη εις το δεύτερον ήμισυ της δημιουργηθείσης εσχάτως μεγάλης

πλατείας Γεωργίου του Β'. Εις την πλατείαν αυτήν θα ιδρυθούν σιντριβάνια με φανοστάτας, θα δημιουργηθούν εις τα κράσπεδά της πρασιαί, εις μίαν δε γωνίαν θα διαρρυθμισθή καταλλήλως χώρος με παιδιάς, ο οποίος θα αποτελέση είδος παιδικού κήπου. Παράλληλος προς την προσηπάθειαν αυτήν του Δήμου είναι και εκείνη του Λιμενικού Ταμείου, το οποίον φροντίζει με ζήλον διά τον εξωραϊσμόν της Παραλίας η οποία ως γνωστόν αποτελεί μίαν νέαν ωραίαν Καλαμάτα, με τας ωραίας λεωφόρους της, τας μοντέρνας οικοδομάς της και τας υπερόχους δενδροστοιχίας της. Εις την παραλίαν αυτήν το Λιμενικόν Ταμείον εδημιούργησε προσφάτως εις έναν εκτεταμένον χώρον όπισθεν του Τελωνείου, έναν θαυμάσιον κήπον γεμάτον από άνθη και πρασιάς, εις του οποίου το κράσπεδον θα αναπτυχθούν ωραίοι δενδροστοιχίαι» («Σημεία» 30/6/1939).

ΚΗΠΑΡΙΑ ΣΤΗΝ 23ης ΜΑΡΤΙΟΥ

Παράλληλα με όλα αυτά, κατασκευάζονται και τα κηπάρια στην 23ης Μαρτίου όπως προκύπτει έμμεσα από δημοσίευμα που ζητεί να τοποθετηθούν φωτιστικά: «Η πλατεία 23ης Μαρτίου είναι αληθές ότι εξωραϊσθη, χάρις εις το καλαίσθητον γούστο και το φιλόπολι ενδιαφέρον του κ. Νομάρχου, εις τρόπον ώστε σήμερον να είναι μια από τας ωραιότερας πλατείας της Καλαμάτας. Τα δύο κηπάρια της, αισθητικώς, την καθιστούν ωραίαν και επιβλητικήν. Εν τούτοις από την πλατείαν αυτήν ελλείπουν τελείως τα φώτα. Δεν είναι δυνατόν εις τα κηπάρια αυτά να τοποθετηθούν δύο, μικρά έστω, πολύφωτα, δια την συμπλήρωσιν του εξωραϊσμού της; Δεν πρέπει να λησμονείται ότι η πλατεία 23ης Μαρτίου αποτελεί τον εμπορικόν πνεύμονα της πόλεως και επομένως επιβάλλεται πάσα θυσία δια τον πλήρη εξωραισμόν αυτής» («Θάρρος» 22/2/1940). Εικόνες από τη διαμόρφωση της πλατείας σε διαφορετικές εποχές απαθανατίζονται σε σειρά φωτογραφιών (φωτο 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37). Στις 25 Μαρτίου 1940 έγιναν τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη στο κηπάριο επί της πλατείας 23ης Μαρτίου. Μια άλλη προτομή, αυτή του σπουδαίου καλαματιανού λαογράφου Νικόλαου Πολίτη τοποθετήθηκε αργότερα την ίδια χρονιά στο κηπάριο – νησίδα απέναντι από την πλατεία (38).

ΣΕ... ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΑ «ΨΑΡΑΚΙΑ»

Παράλληλα συνεχίζονται οι εργασίες για την τελική διαμόρφωση της μεγάλης πλατείας, στο νότιο μέρος της οποίας τοποθετείται συντριβάνι: «Αι εργασίαι δια τον εξωραισμόν της πλατείας Γεωργίου Β' συνεχίζονται με γοργόν ρυθμόν, ώστε πολύ συντόμως η πλατεία αυτή να παραδοθή εις χρήστον των συμπολιτών. Ηδη είναι έτοιμο το μικρό πάρκο με το συντριβάνι που ήρχισε να συγκεντρώνει περιπατητάς. Καλόν νομίζομεν όμως ότι θα ήτο να τοποθετηθούν εκεί και δύο – τρεις πλεκτρικοί λαμπτήρες, το

φως των οποίων θα συντελούσε εις την προστασίαν των ανθέων από μερικούς άσπονδους φίλους των» («Σημαία» 28/2/1940).

Μπορεί οι εφημερίδες να... πανηγύριζαν για την κατασκευή του συντριβανιού, κάποιοι όμως είχαν διαφορετική γνώμη και έριξαν μέσα σε αυτό κάθε είδους ακαθαρσία ενώ άλλοι ξεκίνησαν το... ψάρεμα: «Επιληροφορήθημεν ότι ο κ. Δήμαρχος επισκεφθείς την κατασκευασθείσαν εις την νέα πλατείαν Γεωργίου του Β' δεξαμενήν με τον πέριξ ανθόκηπον, εξέφρασε την αγανάκτησίν του δια την φοβεράν υποδοχήν που επεφύλαξαν οι Καλαματιανοί εις το ωραίον αυτό έργον, υπήρξε πράγματι ανήκουστος. Ούτω δεν επρόλαβε να τεθεί το συμπαθητικόν εκείνο συντριβάνι, εις την διάθεσιν του κοινού και αμέσως εισώρμησαν οι άγριοι οι οποίοι εις μεν την δεξαμενήν έριψαν πάσαν ακαθαρσίαν και πάσαν “βρώμαν”, τας δε γύρω πρασιάς κατεπάτησαν. Ημείς μάλιστα είδομεν και μερικούς νεαρούς προσπαθούντες να συλλάβουν τα δύο μικρά ψαράκια που αφέθησαν ελεύθερα μέσα εις το νερό ίσως δια... να τα φάγουν ζωντανά εκδικούμενοι τον πολιτισμόν μας. Να ζητήσωμεν το κλείσιμον του χώρου εκείνου δεν είναι βέβαια λογικόν, διότι ό, τι έγινε έγινε δια το κοινόν. Καλόν εν τούτοις είναι, μέχρις ότου συνηθίσει αυτό το κοινό να αγαπά το ωραίον, να περιφέρεται εκεί ένας χωροφύλαξ, ο οποίος να συλλαμβάνει τους ασχημονούντας και να τους υποβάλλη εις την μόνην αλάνθαστον μέθοδον η οποά ημπορεί να επιτύχει ό, τι δεν επιτυγχάνει ο λόγος» («Σημαία» 3/3/1940).

Ανάλογο είναι το σχόλιο στο «Θάρρος»: «Το τοποθετηθέν εσχάτως συντριβάνι εις την πλατείαν Γεωργίου Β' υπέστη καννιβαλικήν επίθεσιν από μέρους του κακομαθημένου κοινού, το οποίον αφού κατεπάτησεν τας γύρω ωραιστάτας πρασιάς, εισώρμησεν εις την δεξαμενήν και δεν αφήκε ακαθαρσίαν που να μη ρίψη εντός αυτής. Το γεγονός αυτό συνδυαζόμενον με την ετέραν βαρβαρότητα της καταστροφής

εις την ιδίαν περίπου θέσιν δενδρυλλίων εκ των νεοφυτευθέντων, μαρτυρεί ότι δεν πρόκειται μάλλον περί τυχαίας ενεργείας, αλλά περί εσκεμμένης και καλώς υπολογισμένης πράξεως, τις οίδε τίνος καθάρματος. Συμμεριζόμενα και ημείς την αγανάκτησιν του κ. Δημάρχου και ευρίσκομεν χρήσιμον την τοποθέτησιν επί του παρόντος ενός χωροφύλακος πλησίον του συντριβανίου» («Θάρρος» 5/3/1940).

Αργότερα τα πράγματα... πρέμψαν, φυτεύτηκαν τα παρτέρια και το ζήτημα ήταν πως δεν λειτουργούσε συνέχεια ή κάποιες ώρες της ημέρας το συντριβάνι: «Εύγε εις τους Καλαματιανούς! Μας έλεγε χθες ένας ξένος επισκέπτης της πόλεως μας. Καίτοι ασυνήθιστοι εις τας εκδηλώσεις εκείνος του πολιτισμού τας οποίας ο κ. Νομάρχης σας και ο κ. Δήμαρχός σας εκάρισαν εις την πόλιν σας, εν τούτοις σέβονται και προσέχουν τα ανθισμένα κηπάρια των πλατειών σας τα οποία είναι αυτόν τον καιρό σωστή ευλογία! Την διαπίστωσιν αυτήν του ξένου επισκέπτη μας εκάμαμεν και ημείς. Πράγματι αι θαυμάσια πρασιά αι οποία έχουν στολίσει τα πέριξ του μικρού συντριβανίου το οποίον εσχηματίσθη εις την νέαν πλατείαν, και τα θαυμάσια λουλούδια τα οποία με τους ποικίλους χρωματισμούς των είναι ένα σωστό χάρμα των οφθαλμών, γίνονται σεβαστά από τους συμπολίτας οι οποίοι τα αγαπούν και τα προφυλάσσουν από κάθε βανδαλισμόν.

Και επειδή λόγος γίνεται δια το συντριβάνι της νέας πλατείας, έχομεν την εντύπωσιν ότι το συντριβάνι αυτό δεν ετοποθετήθη εκεί δια να παραμένει αργόν και να αρχίση να οξειδούται. Ετοποθετήθη δια να προσθέτη και με την λειτουργίαν του μίαν ακόμη αφορμήν ευάρεστων συναισθημάτων εις τα οαιδάκια που παίζουν εκεί αλλά και εις τους μεγάλους. Θα έπρεπε λοιπόν το συντριβάνι αυτό με τους πίδακας του να λειτουργή αν όχι ανελλιπώς, τουλάχιστον ωρισμένας ώρας της ημέρας και τας Κυριακάς συνεχώς, αφού άλλως τε νερό – δόξασι ο θεός – υπάρχει άφθονον. Οι πίδακες εν τούτοις δεν λειτουργούν, το νερό της πολύ μικράς και αβαθούς δεξαμενής αμφιβάλλομεν εάν ανανε-

ούται συχνά και υπάρχει κίνδυνος, τώρα που θ' αρχίσουν οι καύσωνες, να ιδωμεν τα συμπαθή ψαράκια της λίμνης να έχουν... ωραιότατα βράσει και έχουν μεταβληθεί εις μιαν... θαυμάσιαν σούπαν! Φοβούμεθα δε ότι αν το... έδεσμα αυτό το οποίον τόσον δημοσίως θα προσφέρη ο Δήμος εις τους δημότας του, θα επαρκέση δι' όλους όσους βλέπομεν να κάμνουν καθημερινώς όνειρα επάνω από την δεξαμενήν, παρακολουθούντες τους παχουλούς και λαχταριστούς ενοίκους της» («Σημαία» 18/4/1940). Η τελική μορφή της πλατείας και ιδιαίτερα της νότιας πλευράς, περιλάμβανε ένα παραλληλόγραμμο συντριβάνι (τα «Ψαράκια» γιατί μέσα είχαν ρίξει ψαράκια που κολυμπούσαν), παρτέρια γύρω – γύρω και καθιστικά (φωτο 39, 40). Η υπόλοιπη πλατεία έμεινε ελεύθερη για το «νυφοπάζαρο» καθώς για τις συνθήκες της εποχής ήταν χώρος περιπάτου και κοινωνικής συναναστροφής. Τις δύο πλευρές της πλατείας ένωνε ένας άξονας στη μέση ακριβώς του παραλληλογράμμου, με φωτιστικά και ένα μικρό παραλληλόγραμμο παρτέρι γύρω από αυτά (φωτο 41, 42).

Ετσι για πρώτη φορά ένα μεγάλο μέρος των δύο πλατειών εμφανίζει σε πλήρη ανάπτυξη τα κηπάρια φυτεμένα με θάμνους και άνθη: «Η ωραία προσπάθεια δια τον εξωραϊσμόν της πόλεώς μας μετά την κατασκευήν των πλατειών Βασιλέως Γεωργίου και 23ης Μαρτίου συνεπληρώθη με τα κηπάρια του Δήμου τα οποία, πρέπει να ομολογήσωμεν, αποτελούν ένα χαρακτηριστικόν σημείον πολιτισμού. Τα κηπάρια ταύτα εφυτεύθησαν με εξαιρετικήν καλαισθησίαν, διακοσμούνται δε με ωραία άνθη, μεταξύ των οποίων εξέχουσαν θέσιν κατέχουν τα τριαντάφυλλα. Θαυμάσια είδη από τριαντάφυλλα προσελκύουν την προσοχήν όλων των διαβατών οι οποίοι εκφράζουν την ικανοποίησιν των δια το καλαίσθητον σύνολον που διεμορφώθη εις τας πλατείας ταύτας. Ομολογούμεν ότι η προσπάθεια αυτή του Δήμου είναι αξιόπαινος και πολύ τιμητική δια την πόλιν μας η οποία απέκτησε κηπάρια ανώτερα πολλών άλλων μεγάλων πόλεων» («Θάρρος» 18/5/1940).

Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΥΠΑΠΑΝΤΗΣ

Εμενε όμως σε εκκρεμότητα η διαμόρφωση της πλατείας Υπαπαντής που ήταν πολύ μικρότερη από τη σημερινή: «Εις το αναμορφωτικό πρόγραμμα της πόλεως το οποίο εκπονεί ο Δήμος συμπεριλαμβάνεται και σχέδιον διαμορφώσεως της πλατείας Υπαπαντής. Αι σχετικά δια την διαρρύθμισιν της πλατείας του Μητροπολιτικού μας Ναού εργασίαι πρόκειται να αρχίσουν λίαν συντόμως προβλέπεται δε η ισοπέδωσις όλου του χώρου, η κατασκευή αλυσίλων με φανοστάτας, η μεθοδική δενδροφύτευσις και γενικώς εξωραϊσμός της πλατείας κατά τρόπον ώστε να αποκτήσῃ και το επίκαιρον εκείνο σημείον της πόλεως όψιν πολιτισμένην. Η “Σημαία” η οποία από ετών ήδη δεν έπαυσε να τονίζει την ανάγκην του εξωραϊσμού της πλατείας του Μητροπολιτικού Ναού, δοκιμάζει ιδιαιτέραν ικανοποίησιν δια την ληφθείσαν ήδη δημοτικήν απόφασιν. Η πλατεία της Μητροπόλεως θα προσλάβῃ εντός ολίγου την όψιν που της αρμόζει και θα προσδώσει εις την πόλιν μιαν επιπλέον πολιτισμένην εμφάνισιν την οποίαν θα χαίρονται όχι μόνον οι εντόπιοι αλλά και οι πολυάριθμοι ξένοι οι οποίοι έρχονται εις τας Καλάμας ιδία κατά την ετήσιαν πανήγυριν της πολιούχου Υπαπαντής.

Η διαμόρφωσις της πλατείας Υπαπαντής, όπως είπομεν και ανωτέρω, αποτελεί εν μέρος

του αναμορφωτικού προγράμματος το οποίον έχει υπόψη του να εκτελέσῃ ο Δήμος και το οποίον ολοκληρούμενον θα καταστήσῃ την Καλαμάτα – αρκετά ήδη προοδεύουσα και εκπολιτισθείσαν με τα εκτελεσθέντα ήδη έργα – μίαν των ωραιότερων επαρχιακών πρωτεύουσών» («Σημαία» 12/7/1940).

Η παρέμβαση δεν έγινε ποτέ καθώς λίγους μήνες αργότερα κηρύχτηκε ο πόλεμος. Τις δεκαετίες 1950-1960 με μια σειρά απαλλοτριώσεων διευρύνθηκε η πλατεία στη σημερινή της έκταση και έφτασε το 1966 για να διαμορφωθεί τελικά με σχέδιο το οποίο εκπόνησε ο σπουδαίος καλαματιανός αρχιτέκτονας Ηλίας Σκρουμπέλος, αφού είχε προηγηθεί μια ακόμη προσπάθεια το 1960: «Διωρθώθηκαν ορισμένα σφάλματα που είχαν γίνει στη μελέτη της νέας διαμορφώσεως της πλατείας Υπαπαντής σύμφωνα με το εγκεκριμένο σχέδιο του αρχιτέκτονος κ. Ηλίου Σκρουμπέλου. Ετσι θα τεθή τελεία και παύλα στο “ράβε ξήλωνε” των έργων της πλατείας που είχε καταντήσει... γεφύρι της Αρτας» («Σημαία» 31/8/1966). Η μελέτη Σκρουμπέλου ενσωμάτωσε και τη λογική των κηπαρίων που κάλυπτε όλη την πόλη, τα οποία καταστράφηκαν αργότερα και σταδιακά, ενώ πρόσφατα ξηλώθηκε και το πρωτοποριακό για την εποχή του σχέδιο του καλαματιανού αρχιτέκτονα (φωτο 43).

ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΑ

Από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, τα κηπάρια αποτέλεσαν αντικείμενο προσοχής του δήμου και το 1947 φυτεύονται «ολλανδικοί βολβοί λουλουδιών»: «Υπό του δημάρχου Καλαμών κ. Β. Παλαμάρα εξετάζεται το ζήτημα του καλλωπισμού των κηπαρίων του δήμου δια χειμερινών ανθών. Κρατεί η σκέψις να φυτευθούν Ολλανδικοί βολβοί λουλουδιών. Συντόμως θα εγκριθή η σχετική δαπάνη» («Θάρρος» 12/11/1947)

Τα κηπάρια όμως γίνονται στόχος επιθέσεων από νεαρούς: «Ο κηπουρός του Δήμου μας παραπονείται ότι αλητόπαιδες λεπλατούν συχνά τα δημοτικά κηπάρια. Τώρα αι αρχαί βέβαια έχουν άλλες πιο σοβαρές ασχολίες. Όμως όλοι, και οι διαβάται και οι περαστικοί ακόμη, δεν θα μπορούσαν κάτι να κάνουν αποτρέποντας τους ανοήτους παιδαριώδεις βανδαλισμούς;» («Σημαία» 27/11/1947)

Αλλά επιχειρείται μια αναμόρφωση των κατεστραμμένων τμημάτων κηπαρίων: «Μετεφέρθησαν επί τόπου υλικά δια την επισκευήν του παιδικού κήπου εις την πλατείαν Γεωργίου του Β΄. Εντός των ημερών θα αρχίση η εργασία. Επίσης διενεργήθη δημοπρασία δια την επισκευήν των κριπιδωμάτων όλων εν γένει των Δημοτικών Κηπαρίων» («Θάρρος» 26/5/1948)

Σιγά-σιγά μετά το τέλος του εμφυλίου τα κηπάρια αναμορφώνονται πλήρως και παροθυσιάζουν εξαιρετική όψη, ενώ ιδιαίτερος έπαινος απευθύνεται στον ανθοκόμο Κώστα Ορφανό: «Τα δημοτικά κηπάρια παρουσιάζονται τελευταία αρκετά περιποιημένα χάρις στην επιμέλεια αι στις φροντίδες των ανθοκόμων. Ωραιότατους συνδυασμούς έχουν τα δύο κηπάρια του Σταθμού τα οποία καλλιεργεί ο καλλιτέχνης ανθοκόμος Κ. Ορφανός» («Θάρρος» 16/4/1952)

Αλλά οι καταστροφές στα κηπάρια συνεχίζονται και ο Νίκος Καραμπέλας γράφει: «Μ' αρέσει κάθε δειλινό όπως και σε σας πι-

στεύω - ν' απολαμβλάνω την μυρωδιά τα' αρώματος και την πολύχρωμη θωριά του φυσικού τάπητα, στα κηπάρια του Δήμου μας.

Με χαρά παρακολουθώ το μπουμπούκιασμα ή το άνθισμα στις γαρυφαλλίες, στις λογιών, λογιών μαργαρίτες, στις υπερήφανες τριανταφυλλίες και το πύκνωμα της χλόης.

Γιατί μες στη νεκραίλα του πρασίνου, που σαν κατάρα δέρνει τους γύρω λόφους της πόλης μας, τα κηπάρια για τους πολλούς είναι η μοναδική όαση ανθέων που μπορούν να τα απολαμβάνουν αισθητικά, αφού δεν διαθετουν βίλλες με νούφαρα και λίμνες με χρυσόψαρα.

Ενας μικρός σήμερα έκλαιγε ρίνωντας περίλυπος ματιές σ' όλη την έκταση του κηπαρίου.

• Καλέ μαμά χάλασαν και την τριανταφυλλιά με τα κόκκινα.

• Σώπα μην κάνεις έτσι!

• Γιατί την χάλασαν, ήταν τόσο ωραία!

• Πάλι θα θεριέψη και θ' ανθίση στο πείσιμα τους!

Πρέπει να λείψει το πνεύμα της καταστροφής από το κτήμα των πολλών. Εύχομαι να μην είναι αποτέλεσμα εμπάθειας ή διαστροφής καλοζωισμένου ξενύχτη, που ενώ τάχει όλα και έπληττε, βρήκε αυτόν τον απολίτιστο τροπο να διασκεδάση την ανία του καταστρέφοντας τ' άνθη με γέλια και καγχασιμούς ενός Μεφιστοφελί.

Ποιος ξέρει το ιταμό χέρι του Καλαματιανού βανδάλου για να το τσακίσει η δικαιοσύνη και η κατακραυγή του λαού;» («Θάρρος» 17/5/1952)

Τα σχόλια συνεχίζονται επαινετικά: «Χάρμα οφθαλμών είναι τα δύο δημοτικά κηπάρια της πλατείας 23ης Μαρτίου και της πλατείας Βασιλέως Γεωργίου κατά την εποχή ταυτή της βλαστήσεως και των λουλουδιών . Με την διαφοράν ότι είναι εκτεθειμένα στις επι-

θέσεις των... φιλανθών, οιοποίοι λεπλατούν τις τριανταφυλλιές τους και τα άλλα άνθη τους. Δεν υπάρχει τρόπος προστασίας των από τους φιλανθείς;» (15/5/1953).

Ενώ με νέες παρεμβάσεις επιχειρείται η βελτίωση της όψης των κηπαρίων: «Τα ξύλινα κιγκλιδώματα τα οποία περιβάλλουν τα κηπάρια της πλατείας Βασιλέως Γεωργίου θα παραχωρήσουν την θέσιν των εις τα κατασκευασθέντα σιδηρά τοιαύτα δια να κλείει επιτέλους αυτή η πρόκλησις προς την καλαισθησίαν των συμπολιτών» («Τα Νέα» 20/1/1954).

Ζουμπούλια, τουλίπες, κρινάκια και έπαινοι για τον αρχικηπουρό: «Αριστούργημα είναι το παρκάκι γύρω από τον κεντρικό φανοστάτης της πλατείας Γεωργίου Β' με τα ανθισμένα ζουμπούλια, τις τουλίπες και τα κρινάκια. Αξίζουν πολλά συγχαρητήρια στον αρχικηπουρό του Δήμου και τη δημοτική αρχή που του παρέχει όλα τα μέσα για να εμφανίση τα δημοτικά μας κηπάρια τόσο αριστουργηματικά που τα ζηλεύουν όλοι οι ξένοι» («Σημαία» 14/3/1954) / «Πρέπει να είναι πολύ μερακλής αυτός ο ανθοκόμος του Δήμου για να μας παρουσιάση ένα τόσον καλαισθητικόν έργον στα δημοτικά κηπάρια που είναι θαύμα ιδέσθαι, τις τελευταίες ιδία ημέρες («Θάρρος» 16/5/1954) / «Τα κηπάρια της Καλαμάτας γεμάτα λουλούδια και χρώματα αποτελεί ένα στολίδι της πόλεώς μας οι κηπουροί του Δήμου αξίζουν κάθε ευφήμου μνείας για το ωραίον έργο τους» («Τα Νέα» 19/5/1954).

ΠΑΡΚΟ ΣΤΟ ΛΙΜΕΝΑΡΧΕΙΟ

Το 1954 ξεκινάει μια σημαντική επέμβαση δυτικά του Λιμεναρχείου με τη δημιουργία κηπαρίου: «Κόσμημα πραγματικό θα είναι για το λιμάνι το πάρκο που θα δημιουργηθή εις τον χώρον δυτικώς του Λιμεναρχείου, ο οποίος μέχρι τώρα εχρησίμευε δια την απόρριψι ακρήστων αντικειμένων. (Είναι πρόσφατες οι εικόνες των σωρών από σκουριασμένα σιδηρικά που πρόβαλλαν στη βιτρίνα

του λιμανιού μας μέχρι χθες). Στο πάρκο θα κατασκευασθή ένα συντριβάνι με τα απαραίτητα παγκάκια γύρω-γύρω, και θα φυτευθούν λεύκες, τις οποίες το Λιμενικό Ταμείο θα προμηθευθή από το Χαλάνδρι. Ανθοκήπια και μαϊάνδροι θα συμπληρώνουν το πάρκο, που θα εκτείνεται μέχρι τον πλάτανον και την τσίγκινη παράγκα των άλλοτε ανταρτοπλήκτων. Το πάρκο θα έχει πλούσιο φωτισμό. Ενδέχεται το Λιμενικόν Ταμείον να εγκαταστήσει σ' αυτό και περίπτερο, εν είδη Κέντρου, που θα διαθέτη διάφορα αναψυκτικά – όπως είναι στο Ζάππειο και το Πεδίον του Αρεως στην Αθήνα. Με τα έσοδα του Κέντρου θα καλυφθή συν τω χρόνω η δαπάνη και θα βελτιώνεται το πάρκο που θ' αντικαταστήση την σημερινήν αδιαμόρφωτη πλατεία (αν είναι δυνατόν να την ονομάσωμεν πλατεία...). Το ύψος της δαπάνης του πάρκου θα φθάση τις 50 περίπου χιλιάδες δραχμές» («Σημαία» 13/9/1954). Το κηπάριο κατασκευάστηκε με πρόθεση να καλύψει όλη τη δυτική πλευρά αλλά παρά το σχεδιασμό και τη φύτευση περιορίστηκε σε ένα τμήμα στη νοτιοδυτική πλευρά και ένα... αδέσποτο συντριβάνι στο άλσος. Υπήρχε μέχρι τη δεκαετία του 1990 όταν καταστράφηκε από την «αξιοποίηση» του χώρου με τραπεζοκαθίσματα (φωτο 44, 45). Με την ίδια μορφή και σχέδιο φύτευσης διαμορφώθηκε λίγο αργότερα το κηπάριο στη βόρεια πλευρά της πλατείας στην εκκλησία της Ανάλυψης

ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ

Το ενδιαφέρον για τα κηπάρια εκδηλώνεται με σειρά σχολίων στις εφημερίδες με σχόλια για την κατάστασή τους, άλλοτε επαινετικά και άλλοτε επικριτικά αλλά και για τη συμπεριφορά των καλαματιανών απέναντι σε αυτά: «Τα δημοτικά κηπάρια των πλατειών διατηρούνται εις καλήν κατάστασιν και οι φροντισταί των έχουν θαυμάσιο γούστο όπως αναγνωρίζουν γενικώς και οι επισκεπτόμενοι τελευταίως την Καλαμάτα, από την Αθήνα και άλλας πόλεις. Τα ανθοκήπια εν των

μεταξύ γύρω του Συντριβανιού... υπέκυψαν στο φθινόπωρο και μοιάζουν με τμήμα χέρσου χωραφιού. Δεν θα είχε βεβαίως κανείς την αξίωσι από τα μονοετή πολύχρωμα λουλούδια που είχαν φυτευθεί να διατηρηθούν εν ζωή παραβιάζοντας την φύσι. Θα έπρεπε όμως να φυτευθεί και κάτι άλλο 1 να μην παρουσιάζεται η σημερινή εικόνα» («Θάρρος» 30/9/1954) / «Οι επιμεληταί των δημοτικών κηπαρίων ευρίσκονται εις συνεχή εργασίαν αυτές τις ημέρες ανακαινίζοντας τα κηπάρια για την ανοιξιότικη περίοδο υπό το άγρυπνο βλέμμα των... πιτσιρικών, που επί ώρες χαζεύουν από τα γύρω πεζοδρόμια» («Θάρρος» 16/2/1955) / «Τα δημοτικά κηπάρια εμφανίζουν μιαν επιμελημένην εργασίαν και τελευταίως επλουτίσθησαν με νέες ποικιλίες φυτών που ετοποθετήθησαν εις ωραίους συνδυασμούς. Ο επιμελητής των δημοτικών κηπαρίων, είναι άξιος συγχαρητηρίων για την ευσυνείδητην εργασίαν του» («Θάρρος» 12/5/1955) / «Βέβηλα χέρια, μικρών και μεγάλων, καταστρέφουν τα δημοτικά κηπάρια που είναι ένα γραφικό στολίδι της πόλεως στην κεντρικώτερη περιοχή της, ενώ το “συντριβάνι” κινδυνεύει να μεταβληθή σε τόπον απορριμμάτων, από τα ακατανόητα παιγνίδια μικρών παιδιών.

Αν δεν υπάρχει άλλος τρόπος περιφρουρήσεως των καλαισθητων αυτών χώρων – δεν θα καταβαραραθώνετο νομίζομεν ο Δήμος να τοποθετούσε έναν φύλακα» («Θάρρος» 2/7/1955) / «Πραγματική αισθητική όασις μέσα στη σαχάρα της αντιαισθητικής πολεοδομικής πραγματικότητας της πόλεως, τα δημοτικά κηπάρια αυτήν την εποχή με τα περίφημα άνθη, ντόπια και ξένα, μαστορεμένα από το έμπειρο χέρι του κηπουρού. Κι’ όσοι περνούν και τα βλέπουν, στέκουν κάμποσιν ώρα και τα καμαρώνουν, λέγοντας “γεια στα χέρια που τα φυτεύουν και τα περιποιούνται”» («Θάρρος» 19/10/1955).

ΚΗΠΑΡΙΑ ΣΤΗΝ ΥΠΑΠΑΝΤΗΣ

Και κάπου εδώ, το 1955 εμφανίζονται και

οι ιβίσκοι μαζί με τα κηπάρια που δημιουργούνται στο πλάτωμα στην ανατολική πλευρά της οδού Υπαπαντής και τις φυτεύσεις στο δρόμο: «Ηρξισεν η φυτεύσεις καλλωπιστικών δενδρυλλίων κατά μήκος της οδού Υπαπαντής η οποία συντόμως θ’ αποκτήσῃ ωραιότατην δενδροστοιχίαν. Παράλληλως φυτεύονται ιβίσκοι και άλλα καλλωπιστικά φυτά στα τρία κηπάρια ένατι του οικήματος της Χριστιανικής Ενώσεως, τα οποία εντός ολίγου θα αποτελέσουν ένα πραγματικό στολίδι της Ανω Πλατείας» («Σημεία» 11/12/1955). Ίσως παραξενεύει ο αριθμός των τριών κηπαρίων, αλλά σε ένα μικρό χώρο είχαν δημιουργηθεί τρία μικρότερα κηπάρια όπως φαίνεται από την περίφημη φωτογραφία του Henri Cartier – Bresson με τους πιτσιρικάδες και τις κουλούρες (φωτο 46). Αργότερα μεταφέρθηκε εκεί η προτομή του Νικόλαου Πολίτη. Την εποχή αυτή συναντούμε για πρώτη φορά τη φυτεύση ιβίσκων, οι οποίοι σε μια πορεία έγιναν το «σήμα κατατεθέν» για την πόλη. Πέρα από μυθοπλασίες και υπερβολές, οι ιβίσκοι επεκτάθηκαν σε μεγάλο μήκος σε κεντρικούς άξονες αλλά και κάθετους δρόμους. Κυριάρχησαν περίπου για 30 χρόνια και στη συνέχεια απομακρύνθηκαν σταδιακά.

ΕΚΑΤΕΡΩΘΕΝ ΤΟΥ ΑΞΟΝΑ

Κηπάρια δημιουργήθηκαν δυτικά της Υπαπαντής και στα γειτονικά πλατώματα της εκκλησίας του Αγιάνη (δεν έχει διασωθεί φωτογραφία) αλλά και ενός μικρού χώρου νότια του αρχοντικού Κυριακού: «Ηρξισαν και συνεχίζονται οι εργασίες διαμορφώσεως του προ του Αρχοντικού Κυριακού ακάλυπτου χώρου, εις τον οποίον θα τοποθετηθή η προτομή του δωρητού και ευεργέτου της Καλαμάτας. Μετά την περιμάνδρωσιν της πλατείας θα δημιουργηθούν κηπάρια, τα οποία μαζί με τα υπάρχοντα του Ναού του Αγίου Ιωάννου θα δώσουν σύγχρονον όψιν εις μιαν από τας παλαιάς συνοικίας της πόλεως. Εν τω μεταξύ ετελείωσε ο καλλωπισμός του κλη-

ροδοτήματος του Κυριακού εις το οποίον στεγάζεται το Μουσείον και η Πινακοθήκη. Το μουσείον θα συμπληρωθή με μιαν ακόμη μικράν αίθουσαν προς ανατολάς» («Θάρρος» 15/1/1956). Το κηπάριο δίπλα στο αρχοντικό Κυριακού διακρίνεται λίγο σε μια παλιά φωτογραφία (φωτο 47), ενώ σήμερα είναι ορατά ο τρόπος διαμόρφωσης και στοιχεία εκείνης της εποχής (φωτο 48). Τα κηπάρια του Αγιάνη (και του μνημείου Κυριακών) διακρίνονται στο απόσπασμα μιας νεότερης αεροφωτογραφίας (49). Βρίσκονταν στη νότια πλευρά της πλατείας, ήταν αντικριστά μεταξύ τους, είχαν σχήμα ορθογώνιου παραλληλογράμμου με ένα καμπυλωτό τμήμα στις πλευρές που ήταν απέναντι, στο οποίο υπήρχαν παγκάκια. Είχαν δηλαδή το σχήμα αυτών που βρίσκονταν στην κεντρική πλατεία, αλλά μεταξύ τους υπήρχε ένα σταυροειδές συντριβάνι που είχε καταργηθεί όταν έγινε η λήψη της φωτογραφίας. Ανατολικά της Υπαπαντής κηπάριο δημιουργήθηκε στην πλατεία μπροστά από το νεκροταφείο σε μια ευρεία νησίδα που υπάρχει και σήμερα, στην οποία διακρίνονται στοιχεία (κιγκλίδωμα) εκείνης της εποχής (50).

Η ΠΕΡΙΠΟΙΗΣΗ

Ο κηπουρός φυτεύει... παράξενα λουλούδια: «Με την καλλιτέρευση του καιρού άρχισεν η ανθοφορία των ανοιξιότικων καλλωπιστικών που έχουν φυτευθή στα δημοτικά κηπάρια τα οποία φαντάζουν όμορφα στα μάτια των περιπατητών. Και θα πρέπει να συγχαρούμε τον κηπουρό του Δήμου για τις ωραιότατες ποικιλίες παράξενων λουλουδιών, καλλιτεχνικώτατα τοποθετημένων στα κηπάρια, ου μας παρουσιάζει κάθε τόσο» («Σημαία» 29/3/1956).

Τα κηπάρια της Υπαπαντής μοσχοβολάνε: «Ωραία έμπνευσις ήσαν τα κηπάρια της λεωφόρου Υπαπαντής τα οποία αποτελούν κόσμημα για τον δρόμο και συγχρόνως σκορπούν πλούσια ευωδία» («Θάρρος» 3/8/1956).

ΣΤΟ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟ ΣΤΑΘΜΟ

Επόμενος σταθμός ο... σταθμός, στον οποίο συμφωνούν δήμος και ΣΠΑΠ να γίνουν κηπάρια στον περίβολο: «Τα κηπάρια που κατόπιν συμφωνίας με τους ΣΠΑΠ δημιουργεί ο Δήμος Καλαμών στο Σιδηροδρομικό Σταθμό θα δώσουν εντελώς νέαν όψη στο ωραίο αυτό κομμάτι της Καλαμάτας. Βεβαίως ο Σταθμός παρά την επισκευή που έγινε περίσκι και πρόπερσι δεν είναι αντάξιος της πόλεως. Εν τούτοις με τον εξωραϊσμό του γύρω χώρου θα πάρη μια καινούργια μορφή κάτω από την οποία θα καλυφθούν πολλές ελλείψεις» («Σημαία» 23/7/1958).

Τα κηπάρια προχωράνε αλλά είναι πρόβλημα τα πεζοδρόμια: «Ο σιδηροδρομικός σταθμός τη Καλαμάτας εξωραϊζεται με τα ωραία κηπάρια που δημιουργούνται τη συνεργασία όπως πληροφορούμεθα και του δήμου. Θα ήτο όμως άτοπον να μη διαμορφωθή και ο χώρος των προ του σταθμού πεζοδρομίων τα οποία λίαν αδικαιολογήτως παραμένουν από μακρού χρόνου εις κατάστασιν... μη χειροτέρα. Ετσι πλέον ο χώρος αυτός που είναι η πρώτη γνωριμία του επισκέπτου με την πόλι, θα παρουσιάζη μίαν όψιν συγχρονισμένην» («Θάρρος» 24/1/1959). Τα κηπάρια δημιουργούνται και από τις δύο πλευρές έτσι ώστε να «γεμίζουν» τον αχανή χώρο: «Με ιδιαίτεραν ικανοποίησιν η κοινωνία των Καλαμών διαπιστεί το συντελεσθέν έργον εις την προσπάθειαν του Δήμου προς εξωραϊσμόν του χώρου του Σιδηροδρομικού Σταθμού της πόλεως. Δια της ωραίας αυτής πρωτοβουλίας του κ. Δημάρχου επετεύχθη ο εξωραϊσμός του άλλοτε αχανούς εξ αμφοτέρων των πλευρών του κτιρίου του Σταθμού χώρου με δύο καλαίσθητα δημοτικά κηπάρια τα οποία ολοκληρούμενα θα δώσουν εντελώς νέαν όψιν εις ολόκληρον τον χώρον αυτόν. Δια την πλήρη, όμως, αξιοποίησιν των κηπαρίων αυτών πρέπει να κατασκευασθούν παραλλήλως τα εντεύθεν του Σταθμού πεζοδρόμια πράγμα δια το οποίον φανταζόμεθα ότι ο ρέκτης Δήμαρχος Καλαμών κ. Κουμάντος

θα λάβη σχετικές αποφάσεις» (Θάρρος» 10/2/1959).

Τα κηπάρια ολοκληρώνονται, τοποθετείται φωτισμός και αναμένονται οι... εκπλήξεις του κηπουρού: «Τα νέα δημοτικά κηπάρια εντός του Σιδηροδρομικού Σταθμού, που οφείλονται αποκλειστικά στην έμπνευσι και δραστηριότητα του Δημάρχου κ. Κουμάντου, φαντάζουν με τον νέον φωτισμόν τους θαυμάσια τα βράδια και δημιουργούν μια πρώτη ευχάριστη εντύπωσι για την πόλι μας στους αφικνούμενους σιδηροδρομικώς ταξιδιώτες. Τα κηπάρια αυτά θα τα επιμελείται ο καλλιτέχνης κηπουρός του Δήμου, ο οποίος υπόσχεται να παρουσιάση σ' αυτά πραγματικές εκπλήξεις. Ιδωμεν!» («Σημαία» 11/2/1959). Η εμφάνιση των κηπαρίων δικαιώνει την προσπάθεια (φωτο 51, 52,53,54)

ΝΕΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ

Και με το τέλος των έργων στο σιδηροδρομικό σταθμό ετοιμάζονται δύο νέα κηπάρια: «Δύο ακόμη θαυμάσια κηπάρια πρόκειται να γίνουν στην πόλι μας. Το ένα στο νέο προσφυγικό συνοικισμό της Ανατολικής Παραλίας με πίστωσι που εξησφάλισεν ο συμπολίτης μας υφυπουργός κ. Ψαρέας και το άλλο στην οδό Αριστομένους μεσημβρινώς της οικίας Αναγνωσταρά, με δαπάνη του Δήμου. Και τα δύο θα αποτελέσουν πραγματικά στολίδια» («Σημαία» 9/9/1959). Το κηπάριο στο συνοικισμό Νικηταρά έγινε και υπάρχει μέχρι σήμερα (φωτο 55). Έχει σχήμα ορθογωνίου παραλληλογράμμου και στη μέση ένα συντριβάνι επίσης παραλληλόγραμμο. Είναι πετρόχτιστο όπως και τα προσφυγικά σπίτια που το περιέβαλαν. Αργότερα προστέθηκε εσωτερικός τοίχος και δημιουργήθηκαν παρτέρια. Στο τρίγωνο στη συμβολή Αριστομένους και Αριστοδήμου νότια της ιδιοκτησίας Αναγνωσταρά δεν κατασκευάστηκε κηπάριο.

ΠΑΡΑΛΙΓΟ... ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΟ

Οι έπαινοι για την εμφάνιση των κηπαρίων

και τον κηπουρό συνεχίζονται: «Πραγματικά καλλιτεχνήματα τα δημοτικά κηπάρια της πόλεως που είναι την εποχή αυτή ανθισμένα και προσδίδουν στα γύρω τους μια πρόσχαρη και ευωδερή ατμόσφαιρα. Για την ωραιότητα αυτή εφάνισι των κηπαρίων θα πρέπει κανείς να συγχαρή τον κηπουρό του Δήμου που έχει αποδείξει ότι είναι σωστός καλλιτέχνης στη δουλειά του» («Σημιαία» 23/6/1960) / «Καθώς φαίνεται... κοσμογονία συντελείται εις τα κηπάρια της πλατείας Βασιλέως Γεωργίου ή... τουλάχιστον ριζική ανακαίνισις. Τις τελευταίες ημέρες έγινε “κούρεμα”... εν χρω σε πολλά σημεία. Καθώς και διάφορα άλλα κηπευτικά “έργα” από τα οποία είναι εύκολο να καταλάβη και ο πλέον αδαής ότι ο κηπουρός του Δήμου ετοιμάζει κάποια νέα επίδειξη του τελέντου του» («Τα Νέα» 29/6/1960).

Αλλά σε λίγο σκάει βόμβα, καθώς ζητείται να κατασκευαστεί Διοικητήριο στο χώρο των κηπαρίων της βόρειας πλευράς της πλατείας γιατί θα... χαθεί η πίστωση από τον προϋπολογισμό: «Ο κ. Κουμάντος παρακαλεί τους κ. κ. δημοτικούς συμβούλους να διατυπώσουν την γνώμη των επί του αν πρέπει ή όχι να θυσασθεί το δημοτικόν κηπάριον της πλατείας. Γενομένης προφορικής ψηφοφορίας, η γνώμη περί διαθέσεως του χώρου όπου το εν λόγω κηπάριον, απορρίπτεται δια ψήφων 14, έναντι 6 και 3 λευκών» («Θάρρος» 13/10/1960).

ΤΟ ΤΕΛΟΣ

Ο καιρός περνάει, οι συνθήκες αλλάζουν αλλά ο κηπουρός επιμένει: «Άρχισε η καλλιέργεια των ανοιξιάτικων λουλουδιών και εις τα δημοτικά κηπάρια που προκαλούν πάντοτε τον θαυμασμόν των επισκεπτών μας, άρχισε με την επιμέλειαν του κ. Κ. Ορφανού η φύτευσις πανσέδων, βιολετών κλπ.» («Θάρρος» 27/1/1965).

Η πόλι κατά μήκος του άξονα βορρά – νότου διαθέτει ένα μοναδικό σύνολο από κηπάρια και μπορντούρες που φθάνει μέχρι και την Κρήτης (φωτο 56).

Η ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΤΟΥ 1973

Ο χειμώνας του 1973 σηματοδότησε και το τέλος της πόλης με τα κηπάρια. Σε μια επέμβαση που κράτησε πολλούς μήνες, ξηλώθηκε όλη η παλιά πλατεία και στη θέση της «φύτρωσε» μια καινούργια. Τα κηπάρια καταστράφηκαν (57Κ), η Σιδηροδρομικού Σταθμού «κόπηκε» στο σημείο που συναντούσε την πλατεία, το τρίγωνο που είχε σχηματισθεί ενσωματώθηκε στην υπόλοιπη πλατεία που έγινε ενιαία από τη (σημερινή) Κροντήρη μέχρι την (ανοικτή τότε) Ιατροπούλου. Το συντριβάνι στα «Ψαράκια» (ορθογώνιο αρχικά αλλά είχε αντικατασταθεί

το 1970 από ένα στρογγυλό) έκλεισε και στη θέση του δημιουργήθηκε μια πολυγωνική νησίδα (58Κ). Στην περιοχή του τριγώνου δημιουργήθηκε χώρος υψηλού πρασίνου στον οποίο αργότερα (1978) τοποθετήθηκε το μνημείο. Ορθογώνιοι χώροι πρασίνου με λουλούδια και θάμνους σε ελεύθερη διαμόρφωση δημιουργήθηκαν βόρεια και νότια από αυτό το σημείο, όπως αποτυπώνεται από τη φωτογραφία η οποία έχει ληφθεί από ψηλά και αποκαλύπτει ένα αριστούργημα της τεχνοτροπίας οπ αρτ με την οποία δημιουργήθηκε η πλατεία από μάρμαρο (59Κ).

Μέχρι που ήρθαν πάλι οι μπουλντόζες της μταιοδοξίας...

ΚΑΛΑΜΑΤΑ Η ΠΟΛΗ ΜΕ ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ

964-15. ΚΑΛΑΜΑΙΑ. Πλατεία Σιδηρ. Σταθμού

CALAMATA. La place de la Station

11

965-16. ΚΑΛΑΜΑΤΑ. Στο Σιδηρ. Σταθμό

CALAMATA. A la Station

12

ΚΑΛΑΜΑΤΑ Η ΠΟΛΗ ΜΕ ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ Η ΠΟΛΗ ΜΕ ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ Η ΠΟΛΗ ΜΕ ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ

22

23

Καλίμασι. Λεωφόρος Σιδηρ. Σταθμοῦ.

Calamata. Boulevard de la gare.

ΚΑΛΑΜΑΤΑ Η ΠΟΛΗ ΜΕ ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ

22.- ΚΑΛΑΜΑΙΑ. Λεωφόρος Σιδηροδρομικού Σταθμού
KALAMATA. Boulevard vers la Station SPAP

Édition A. Papachristou

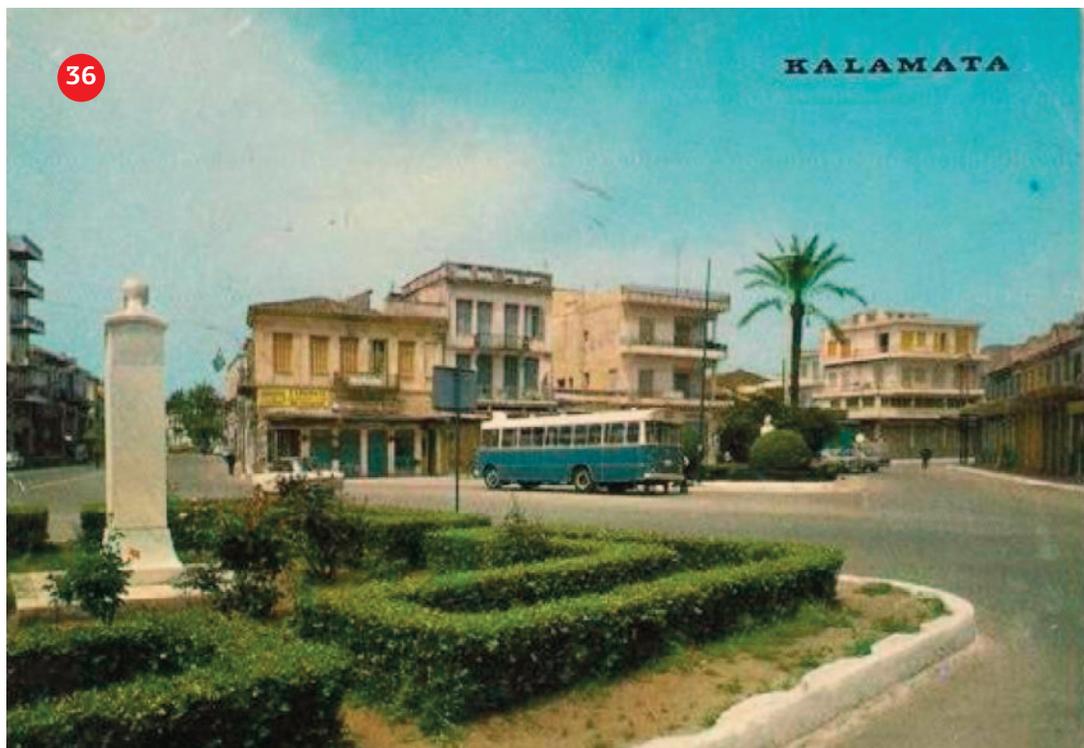
ΚΑΛΑΜΑΤΑ Η ΠΟΛΗ ΜΕ ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ Η ΠΟΛΗ ΜΕ ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ

39

958-9. ΚΑΛΑΜΑΙ. Πλατεία Βασιλέως Γεωργίου Β'.

CALAMATA. Place de Roi George II

40

43

44

Henri Cartier-Bresson
Kalamata 1961

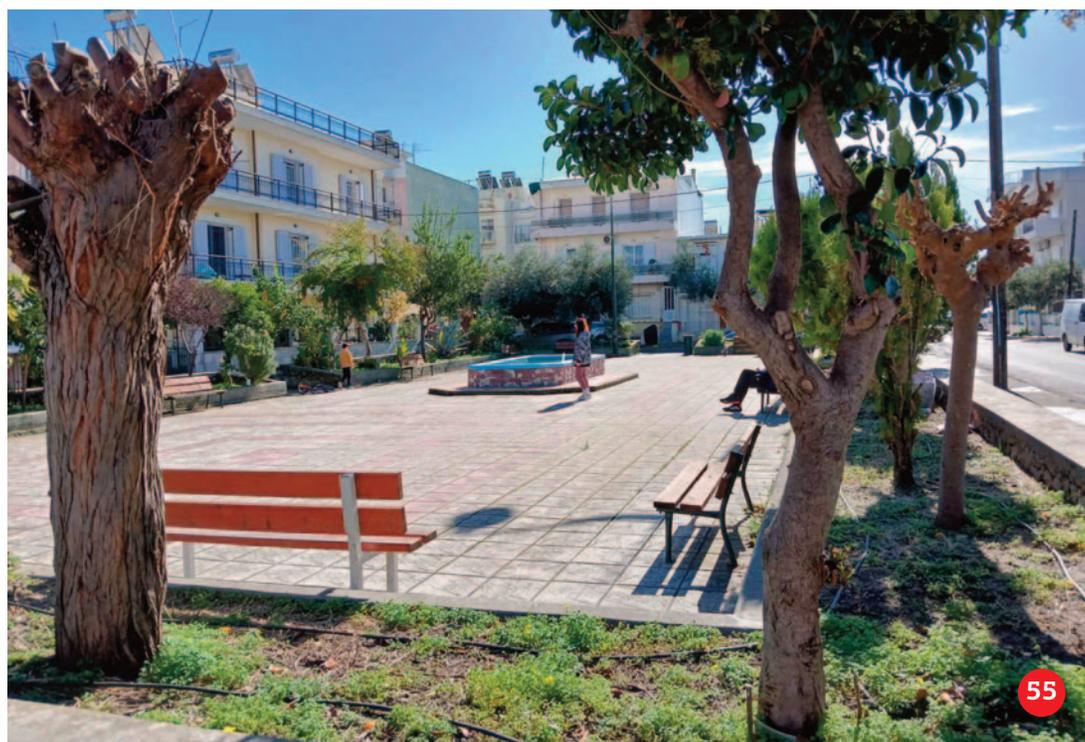

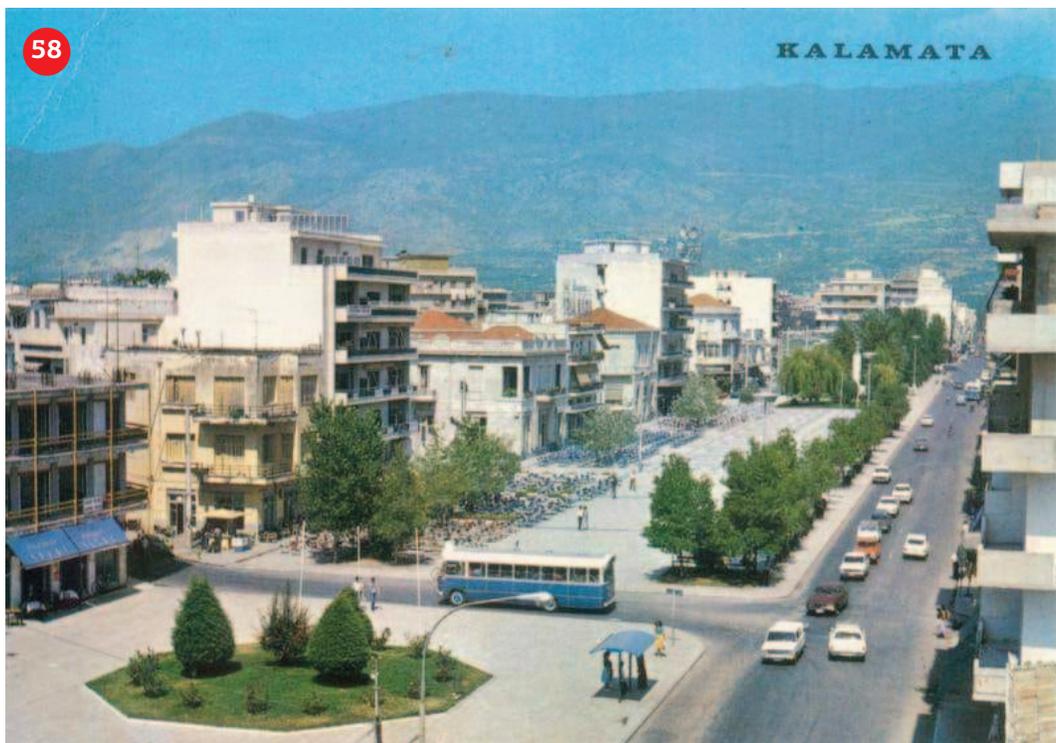

ΚΑΛΑΜΑΤΑ Η ΠΟΛΗ ΜΕ ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ

ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΑ ΕΡΓΑ

Ως επίλογος για τους συντελεστές της πανέμορφης όψης που πήρε για δεκαετίες ο δημόσιος χώρος στην Καλαμάτα. Πρόσωπο – κλειδί για τη διαμόρφωση αυτή ο κηποτέχνης του δήμου. Μετά από μεγάλη αναζήτηση βρήκα ότι αυτός ήταν ο Πότης Οικονομάκης του Αλέξη γεννημένος το 1909 με καταγωγή από την Αλαγονία. Υπάλληλος του Δήμου Καλαμάτας εντάχθηκε στο ΕΑΜ και έδινε πληροφορίες από τις συναναστροφές με τους Ιταλούς. Στους οποίους πήγαινε στην καραμπινιερία φρούτα και ειδικότερα μπανάνες, καθώς φαίνεται πως είχε ιδιαίτερη σχέση και γνώση με τις καινούργιες γνώσεις στην καλλιέργεια. Κάποιοι ντόπιοι για λόγους που δεν γνωρίζουμε, τον κατέδωσε και τον συνέλαβαν. Την εποχή της δεύτερης γερμανικής κατοχής μεταφέρθηκε κρατούμενος στις φυλακές της Τρίπολης. Εκτελέστηκε στο ρέμα του Αι Νικόλα στην Τρίπολη στις 23 Φεβρουαρίου 1944 μαζί με άλλους 49 πατριώτες σε αντίποινα για την εκτέλεση συνεργάτη των Γερμανών.

Τα μεταπολεμικά χρόνια ο κηποτέχνης που φρόντιζε για την οργάνωση των κηπαρίων και αποσπούσε τα πλέον θετικά σχόλια για τη δουλειά του, ήταν ο Κώστας Ορφανός τον οποίο θυμήθηκαν πολλοί καλαματιανοί από τους μεγαλύτερους. Την ίδια ημέρα στο ίδιο σημείο με τον Οικονομάκη εκτελέστηκε μια

προσωπικότητα της αντίστασης και του τεχνικού κόσμου, που είχε και τη γενικότερη επίβλεψη των έργων δήμων και κοινοτήτων Μεσσηνίας ως νομομηχανικός: ο Νικήτας Σούμπλης με σπουδές στην Ατλάντα και το Παρίσι και ως εκ τούτου άμεση γνώση της γαλλικής σχολής κηποτεχνίας. Ο Νικήτας Σούμπλης ήταν κορυφαίο στέλεχος του ΕΑΜ, συνελήφθη από τους Γερμανούς και εκτελέστηκε, αφού προηγουμένως οι κατακτητές είχαν κρεμάσει τον αδερφό του Θανάση Σούμπλη στην Τρίπολη, όταν προσπαθούσε να τον σώσει. Στο Δήμο Καλαμάτας υπήρχε και μηχανικός εκείνη την εποχή, ήταν ο Νίκος Αγαγιώτης ο οποίος παραιτήθηκε (“Σημαία” 24/11/1937) και τη θέση του πήρε ο Δ. Κυβέλος (Πρόεδρος του Συλλόγου Επιστημόνων Μηχανικών Μεσσηνίας τη δεκαετία 1950-1960). Ο Αγαγιώτης ήταν μέλος της προσωρινής Διοικούσας Επιτροπής του ΤΕΕ το 1950 και της εκλεγμένης το 1951. Σημαντική ήταν η συμβολή του κεντρικών υπηρεσιών των υπουργείων, καθώς από αυτές σχεδιάστηκε το πάρκο λιμενικού το οποίο παρουσίαζε και την αρτιότερη ίσως μορφή καθώς το επέτρεπαν ο χώρος και η έκτασή του. Τέλος θα πρέπει να προσθέσουμε ότι το σπουδαίο έργο της οπ αρτ και η εν γένει διαμόρφωση της πλατείας το 1973, ήταν έργο του αρχιτέκτονα του υπουργείου Δημοσίων Έργων Π. Μπάνου.

Πότης Οικονομάκης, κηποτέχνης – Εκτελέστηκε από τους Γερμανούς στις 23 Φεβρουαρίου στην Τρίπολη

Ο Νικήτας Σούμπλις, νομοπχανικός, εκτελέστηκε από τους Γερμανούς στην Τρίπολη στις 23 Φεβρουαρίου 1944

Το πράσινο της πόλης και ο Κώστας Ορφανός

Αφήγηση Γιάννης Λιοντήρης*

Τον Αύγουστο 1984 ξεκίνησα ως νεαρός γεωπόνος στο Δήμο Καλαμάτας. Ήταν η δεύτερη επαγγελματική μου απασχόληση μετά την δίμηνη πρώτη απασχόληση στο Ταμείο Ελαιοπροστασίας Νομού Μεσσηνίας στο πρόγραμμα δακοκτονίας 1984. Διαδέχθηκα την συναδέρφισα γεωπόνο Πόπη Σταυροπούλου, που είχε αποχωρήσει λίγους μήνες πριν. Το Συνεργείο Πρασίνου του Δήμου ανήκε στα συνεργεία αυτεπιστασίας της Τεχνικής Υπηρεσίας με Διευθυντή τον Σπύρο Κλείδωνα.

Το συνεργείο αποτελείτο από τους κηπουρούς – εργάτες Γεώργιο Μπουζιάνη (πατέρας του φαρμακοποιού Παύλου Μπουζιάνη), Τάσο Νικολακόπουλο, Γιάννη Καντιράκη, Μήτσο Αντωνάκο, Γεώργιο Γεωργόπουλο, Νίκο Κάτσο, Θόδωρο Σταθόπουλο και τον Νίκο Κουτσοπέτρο, που συντόνιζε και επιστατούσε το συνεργείο μετά την αποχώρηση της γεωπόνου.

Βρήκα ένα στοιχειώδη εξοπλισμό (αξίνες, φυτάρια, κασμάδες, ψαλίδια μπορντούρας χειροκίνητα, ένα μικρό φρεζάκι, ένα τρίκυκλο Sachs) και ένα υποτυπώδες φυτώριο εκεί που είναι σήμερα το Ανοικτό Θέατρο.

Το πράσινο της πόλης, που βρήκα όταν ανέλαβα ήταν τα κηπάρια της πλατείας (όχι των κλασικών φωτογραφιών), το πάρκο του Αναψυκτήριου πάνω από το σκέπασμα του Νέδοντα, τα κηπάρια της Υπαπαντής, το κηπάριο της πλατείας

Αναπαύσεως μπροστά στο Νεκροταφείο, τα κηπάρια του Σταθμού, τις νησίδες Φιλελλήνων - Ακρίτα με λεύκες, Κρήτης με μπορντούρες πυξάρια, τις δενδροστοιχίες Αριστομένους με ιβίσκους, Όλγας με νερατζιές Λαμπράκη με λιγούστρα Ταξιαρχών με ιβίσκους συριακούς, Ακρίτα με αγριοακακίες Κρήτης με σφενδάμια, το πάρκο Λιμενικού που το συντηρούσε όμως το Λιμενικό Ταμείο.

Είχα μπροστά μου μια μεγάλη πρόκληση

γιατί το Πάρκο Σιδηροδρόμων ήταν το πρώτο μεγάλο έργο πρασίνου στην πόλη και η σχεδίαση του είχε γίνει με τον σύγχρονο ρυθμό φύτευσης για πάρκα και ανοιχτούς χώρους (ξέφωτα, σκιές, οπτικές μονώσεις, διαβάθμιση όγκων, αισθητικός συνδυασμός χρωμάτων, χρήσεις νερού με λίμνες αλλού ρυάκια αλλού με κρήνες με πίδακες, ενοποιητικά στοιχεία όπως οι κλοστάπτες και τα πλακόστρωτα, δένδρα στις φυσικές καμπύλες των θαμνοκαλύψεων, δένδρα αναφοράς στα σημεία ενδιαφέροντος, κάθετη βλάστηση, οριζόντια βλάστηση, κρεμοκλαδή βλάστηση, ανθώνες με εποχιακά και βολβώδη κατά Burl Marx (Βραζιλιάνος κηποτέχνης), βραχόκηπους με παχύφυτα, ξηρόκηπους με φρύγανα και αρωματικά αυτό που λέμε Μικτό Ρυθμό με ανοιχτούς χώρους πρασίνου στο κοινό και αποτελεί εξέλιξη του πρωτογενούς Γαλλικού Ρυθμού με πολλά στοιχεία του Αγγλικού Ρυθμού (Νατουραλιστικού).

Η αποστολή λοιπόν ήταν η φύτευση και η άρδευση του Δημοτικού Πάρκου Σιδηροδρόμων και έπρεπε με τους κηπουρούς που είχα και τον υποτυπώδη εξοπλισμό να φυτεύσουμε περίπου 30 στρέμματα του πάρκου από τα 54 στρέμματα της συνολικής επιφάνειας του νέου πάρκου. Να θυμίσω ότι τα εγκαίνια του νέου Δημοτικού Πάρκου Σιδηροδρόμων έγιναν τον Αύγουστο του 1986 λίγο πριν τον

καταστροφικό σεισμό του Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους και πριν τις Δημοτικές Εκλογές του Οκτωβρίου 1986, που κέρδισε πανηγυρικά η παράταξη του Δημάρχου Σταύρου Μπένου.

Αλλά ήθελα να μάθω για την ιστορία του πρασίνου στην πόλη. Όλοι μου μιλούσαν για ένα παλιό αρχικηπουρό τον Κώστα Ορφανό. Την εποχή εκείνη ο μπάφμπα-Κώστας Ορφανός είχε πάρει την σύνταξη του και διατηρούσε ένα μικρό φυτώριο με την γυναίκα την κυρά-Αγγελική στην οδό Βασ. Όλγας μεταξύ Φαρών και Ακρίτα εκεί που είναι σήμερα το βενζινάδικο της ΒΡ. Ένα μικρό αυτοσχέδιο θερμοκήπιο για

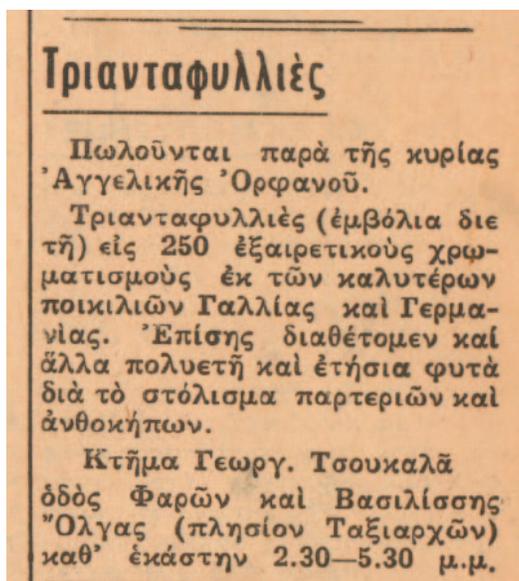
πολλαπλασιαστήριο φυτών γεμάτος ο χώρος ολόγυρα με γλαστρικά ανθόφυτα εποχιακά και πολυετή, θάμνους σε πλαστικά φυτοδοχεία κυρίως τριανταφυλλίες, πυξάρια, ιβίσκους, γεράνια και γαρδένιες, αναρριχώμενες βουκαμβίλιες και αγιοκλήματα. Στο βάθος του φυτωρίου σωρός από άμμο ποταμίσια κουμαρόχωμα και κωνεμένη κοπριά για υποστρώματα των νέων φυτών.

Όταν συστήθηκα μου έτεινε το κουρασμένο χέρι του ένας άνθρωπος με τα παλαιϊκά του γυαλιά με το ζεστό του χαμόγελο και με ήσυχη φωνή να μου λέει: Α! ώστε εσύ είσαι! Είσαι ο καινούργιος γεωπόνος! Καλώς τον! Ήθελα κι εγώ να σε γνωρίσω.

Όσο συσπνόμενα με τον μπάρμπα-Κώστα πλησιάζει και η κυρά-Αγγελική ζωηρή σίγουρη πιο ζωντανή σαν να ήθελε να μου δείξει ποιος είναι το αφεντικό στο μαγαζί. Και πριν πω δεύτερη κουβέντα μου εξιστορεί τα κατορθώματα του άνδρα της στον Δήμο που έκανε αυτό, που έκανε εκείνο, πως τα έκανε όλα μόνος του, πως δούλευε παραπάνωιες ώρες, πως έπαιρνε φυτά από το φυτώριο για τον Δήμο

τζάμπα και άλλα πολλά. Κάθε τόσο ο μπάρμπα-Κώστας αναφωνούσε ε! καλά! για να σταματήσει την προβολή του από την γυναίκα του.

Ένας πελάτης διέκοψε τους ύμνους της Αγγελικής και βρήκα την ευκαιρία δειλά να ρωτήσω τον αρχικηπουρό για το πράσινο του Δήμου. Θεωρούσε τον εαυτό του συνεχιστή μιας κηποτεχνίας συμμετρικών σχημάτων και ευταξίας, όπως είχε μάθει από τους παλιότερους κηπουρούς. Ήθελε τους χώρους πρασίνου μικρής έκτασης (κηπάρια) να περιβάλλονται και να οριοθετούνται από φυτότοιχους (μπορντούρες) σε ορθογώνια σχήματα σε κυκλικά ή σε σχήματα έλλειψης ανάλογα τον χώρο. Το πυξάρι (*Buxus sempervirens*), επειδή είναι αειθαλής θάμνος μικρόφυλλος, ήταν το φυτό, για να δημιουργηθεί μια μπορντούρα, αφού επιδεχόταν κλαδέματα και έκανε αναβλάστηση. Φύτευε 3-4 φυτά το μέτρο και σιγά-σιγά διαμόρφωνε τον φυτότοιχο μέχρι ύψους 50-70 εκατοστών.

Χαρακτηριστική διαφήμιση για το φυτώριο Ορφανού - «Θάρρος» 9/1/1965

Εσωτερικά του κηπαρίου διαμόρφωνε το όριο του ροδώνα ή του ανθώνα σε γιρλάντες με ένα άλλο ποώδες φυτό γκριζου φυλλώματος, που επιδεχόταν κλαδεμάτων, την λεβαντίνη (*Santolina chamaecyparissus*). Εντός της γιρλάντας οι τριανταφυλλίες (*Rosa* sp.) ίδιου χρώματος με πολύ άρωμα. Πολλές φορές στη τομή των διαγωνίων ή στο κέντρο του κύκλου φύτευε ένα φυτό που επιδεχόταν κλαδέματα μια αγγελική (*Pittosporum tobira*) ή ένα λιγούστρο (*Ligustrum japonicum*) ή μια δάφνη του Απόλλωνα (*Laurus nobilis*), που με το συνεχές κλάδεμα διαμόρφωνε μια σφαίρα, μια πυραμίδα κ.λ.π. Για μεγαλύτερες μπορντούρες επιμήκεις, όπως στα Ουζάκια στην οδό

Αριστομένους, λόγω της υψομετρικής διαφοράς με τις γραμμές του τραίνου χρησιμοποίησε αγγελικές και λιγούστρα (3 φυτά το μέτρο) σε ύψος 1-1,5 μέτρο.

Είχε πολλή δουλειά η συντήρηση ενός κηπαρίου γιατί, εκτός των συνεχών κλαδεμάτων του πυξαριού και της λεβαντίνης, ήθελε πότισμα την θερμή περίοδο και συνεχές σκάλισμα και ξεχορτάρισμα από τα ανεπιθύμητα ζιζάνια.

Του άρεσε πολύ και ο ιβίσκος ο κινέζικος (*Hibiscus sinensis*), που ανθίζει το καλοκαίρι, με το υπέροχο κόκκινο άνθος. Βάλθηκε να φυτεύει δενδροστοιχίες με ιβίσκους στην πόλη. Στην Αριστομένους, στην Αριστοδήμου, στην νησίδα της Κρήτης, στην Υπαπαντής κ.α.

Όταν τον ρώτησα, πού βρίσκατε όλα αυτά τα φυτά για τα κηπάρια και τις δενδροστοιχίες, μου απάντησε και έλαμψε το πρόσωπο του. Α! αυτό είναι μια άλλη ιστορία. Μου πρότεινε την άλλη μέρα να τον πάρω να πάμε στο παλιό φυτώριο του Δήμου, που είχε φτιάξει ο ίδιος. Μα, το ξέρω το φυτώριο του λέω. Όχι αυτό που ξέρεις. Με έφαγε η περιέργεια μέχρι την άλλη μέρα. Πήγαμε λοιπόν στο κάστρο. Βαδίσαμε προς την δεξαμενή ύδρευσης, που είχε φτιαχτεί επί δημαρχοντίας πατέρα Κουμάντου. Σε δύο αναβαθμίδες 50 τ.μ. η κάθε μια υπήρχαν απομεινάρια του παλιού φυτωρίου του. Μου εξήγησε, πως εδώ δεν το πιάνει πάγος και έτσι μπορούσαν να αντέξουν τα νεαρά μοσχεύματα του ιβίσκου, του πυξαριού, της τριανταφυλλιάς, της λεβαντίνης, της αγγελικής, του γερανιού και άλλων λίγων. Την μισή του μέρα φρόντιζε τα νεαρά φυτά και την άλλη μισή φύτευε, πότιζε, κλάδευε τα κηπάρια.

Κατάλαβα τον άθλο του σοφού ανθρώπου που αγαπούσε τόσο πολύ την δουλειά του με τα φυτά. Γίναμε φίλοι και τον επισκεπτόμουν στο φυτώριο της κυρά-Αγγελικής πολλές φορές και πάντα μέσα στα φυτά άλλοτε να ποτίζει,

άλλοτε να κλαδεύει, άλλοτε να πολλαπλασιάζει με μοσχεύματα ή να σπέρνει σπόρους. Μου έμαθε μια παλιά τεχνική στον πολλαπλασιασμό της τριανταφυλλιάς με σκληρά μοσχεύματα.

Τον χειμώνα κλαδεύουμε τις τριανταφυλλίες χαμηλά για να ανανεωθεί το φυτό.

Από τα κλαδεμένα κόβουμε μοσχεύματα 15 εκατ. με τρία μάτια. Η τομή της βάσης είναι λίγο κάτω από το πρώτο μάτι. Τα κάνουμε δεματάκια των 10 μοσχευμάτων. Τα τοποθετούμε στην ύπαιθρο σε σωρό άμμο πλυμένη πλαγιαστά έτσι, που μόλις φαίνονται οι κορυφές τους μέχρι τον Μάρτιο. Όταν τα βγάλουμε, οι βάσεις έχουν κάνει κάλο και είναι έτοιμα να μπουν ένα – ένα στα φυτοδοχεία με κωνεμένη κοπριά για να ριζοβολήσουν.

Ο μπάρμπα- Κώστας με ενέπνευσε και μπορεί να ήταν ο λόγος που όλα τα επαγγελματικά μου χρόνια τα πέρασα στον Δήμο Καλαμάτας. Φτιάξαμε εκατοντάδες στρέμματα πάρκων στην πόλη, φυτέψαμε χιλιόμετρα δενδροστοιχιών, χιλιάδες φυτά πλημμύρισαν την Καλαμάτα, εκατοντάδες νέα είδη καλλωπιστικών φυτών εντάχθηκαν στις φυτεύσεις μας και αποτελούν πλέον τον νέο χάρτη της κλωρίδας της πόλης και της ευρύτερης περιοχής. Οι πρώτοι κηπουροί όμως έδειξαν τον δρόμο.

---

*Ο **Γιάννης Μ. Λιοντήρης**, είναι γεωπόνος M.Sc., πρώην Διευθυντής Γεωτεχνικών Υπηρεσιών Δήμου Καλαμάτας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ Η ΠΡΩΤΗ «ΑΝΑΠΛΑΣΗ» ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ	5
ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΗΠΟΤΕΧΝΙΑΣ	7
Η «ΜΕΤΑΦΟΡΑ» ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	7
ΣΤΗΝ ΚΑΛΑΜΑΤΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1930-1940	8
ΚΗΠΑΡΙΑ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΤΑΘΜΟΥ.....	8
ΠΑΡΚΟ ΣΤΙΣ ΓΡΑΜΜΕΣ	9
ΕΞΩΡΑΪΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ	9
ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ.....	12
ΠΑΡΚΟ ΛΙΜΕΝΙΚΟΥ	13
ΚΗΠΑΡΙΑ ΣΤΗΝ 23ης ΜΑΡΤΙΟΥ.....	15
ΣΕ... ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΑ «ΨΑΡΑΚΙΑ»	15
Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΥΠΑΠΑΝΤΗΣ	17
ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΑ	18
ΠΑΡΚΟ ΣΤΟ ΛΙΜΕΝΑΡΧΕΙΟ	19
ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ	19
ΚΗΠΑΡΙΑ ΣΤΗΝ ΥΠΑΠΑΝΤΗΣ.....	20
ΕΚΑΤΕΡΩΘΕΝ ΤΟΥ ΑΞΟΝΑ	20
Η ΠΕΡΙΠΟΙΗΣΗ	21
ΣΤΟ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟ ΣΤΑΘΜΟ	21
ΝΕΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ	22
ΠΑΡΑΛΙΓΟ... ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΟ	22
ΤΟ ΤΕΛΟΣ.....	22
Η ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΤΟΥ 1973	23

Ιβίσκοι - Πίνακας
ζωγραφικής του
Νίκου Παναγιωτόπουλου